

SZILÁGYI ZSOLT

NÉZZÜK MEG A NOMÁDOKAT! A MONGOL NÉPRAJZKUTATÁS TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Bevezetés

Jelen tanulmány nem vállalkozhat arra, hogy teljes képet tárjon az olvasó elé a modern mongol néprajzi kutatások nagyjából egy évszázados történetéről. Célja elsősorban az, hogy összefoglaló áttekintést adjon azokról a nagyobb fordulópontokról, amelyek a 20. század második felében függetlenné váló – de a század utolsó évtizedéig önállóan semmiképp nem tekinthető – Mongóliában a tudományos kutatás intézményrendszerének kialakulását, a professzionális tudományosság létrejöttét, és így a néprajz mint tudományos diszciplína megjelenését meghatározták. A cikk kifejezetten a mongóliai néprajzkutatás történetére koncentrálna, nem vállalkozhat a nemzetközi mongolisztikai, illetve a mongolokkal, Mongóliával foglalkozó etnológiai, antropológiai kutatások teljes spektrumának részletes bemutatására. Ezekből inkább csak néhány, egy-egy tudománytörténeti korszakra jellemző példát kívánok felvillantani, melyeket – a hazai mongolisztikai kutatások jelentős hagyományaira tekintettel – magyar példák is kiegészítenek majd. Az összefoglalás forrásanyagát saját kutatási tapasztalataim, a Mongóliában az utóbbi öt-hat évben folyó tudománytörténeti kutatásokban való részvételem mellett Gelegjamtsiin Tserenkhanddal folytatott beszélgetéseim adják, aki – ahogyan alább láthatjuk – a modern mongol néprajzi kutatás intézményi és módszertani kereteinek kialakításában is meghatározó szerepet játszott.¹

Az utóbbi egy évtizedben maguk a mongolok is komoly figyelmet fordítottak saját tudománytörténetük áttekintésére, legyen szó az intézményesülésről, az egyes diszciplínák történetéről, vagy a Mongóliával foglalkozó nemzetközi kutatások összefoglalásáról. Ez a törekvés összefügg azzal, hogy az utóbbi években minden korábbinál nagyobb szerepet kapott a mongol nemzeti identitás újrafogalmazásának igénye, ami egyrészt felértékelte a kultúrakutatás szerepét, másrészt erősítette a megmaradt régi intézményi struktúrák átalakítására, illetve az új kutatási irányzatok és módszertani megközelítések bevezetésére tett kísérleteket. A mongol etnográfiai kutatások történetére egyébként is jellemző, hogy olyan korszakokban kapott lendületet, amikor az országban meghatározó politikai, gazdasági, társadalmi átalakulások zajlottak, így több esetben a tudomány önmaga is közvetlenül visszahatott ezekre a folyamatokra.

¹ A cikkben könnyebb azonosíthatóság érdekében a mongol neveket, címeket, fontosabb kifejezéseket a modern halha (khalkha) mongol nyelv angolos tudományos átírásával adom meg, de a magyar nyelvben is meghonosodott kifejezések (burját, halha, ojrát, Csojbalszan) említésekor a népszerű magyar alakot (is) használom. A főszövegben így járok el az orosz nevek tekintetében, de ahol szükséges (pl. hivatkozások) inkább az angol, a kínai kifejezéseknél a pinyin átírás az irányadó. A jegyzetek és a bibliográfia a könnyebb azonosíthatóság érdekében a tudományos átírást tartalmazzák.

2019-ben minisztériumi támogatással indult program a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Néprajzi Intézetében a mongol néprajzi kutatások történetének összefoglalására, de e program mellett korábban több kezdeményezés is született arra vonatkozóan, hogy az elmúlt évtizedek Mongóliával foglalkozó külföldi mongolisztikai, etnológiai kutatásainak történetét is áttekintsék. Ebben a munkában hol közvetlenül, hol közvetetten nekem is volt szerencsém részt venni. Az említett két diszciplína számos tekintetben szorosan kapcsolódik egymáshoz, hiszen vannak közös – adott esetben hasonló módszertannal és megközelítéssel vizsgált – kutatási témái. Mongóliában kevésbé volt érezhető az a gyakorlat, hogy diszciplináris, intézményi, tudománypolitikai vagy más érdekekre hivatkozva ezeket a tudományterületeket „jól” elhatárolják egymástól, ebben hozott némi változást az antropológiai tanszék létrehozása a Mongol Állami Egyetemen 2004-ben (MONTERO, 2011). A tudománytörténeti összefoglalókban e diszciplínák történetét párhuzamosan vizsgálják, a mongolisztika összefoglaló fogalmát jellemzően inkább a külföldi kutatások bemutatásánál alkalmazzák (CHULUUN – TSERENKHAND, 2022).

Mongóliában a legutóbbi időig alapvetően a szovjet befolyás időszakában kialakult intézményi struktúra, tudományos, módszertani háttér határozta meg a kutatás struktúráit (BULAG, 2011; TSERENKHAND – MARALMAA, 2020). Az 1990-es rendszerváltás, és különösen a kétezres évek elején megindult átalakulás az évtized közepére-végére teremtette meg azt a – tudománypolitikai, felsőoktatási, koncepcionális – környezetet, amelyben megkezdődhetett az intézményi struktúrák határozott átalakítása. Ennek elsősorban az adta meg az alapját, hogy a szovjet befolyás megszűnése után, az 1990-es évektől a mongolok számára is megnyílt a lehetőség a globális tudástermelés korabeli „nyugati” központjaival, tudományos műhelyeivel – Nyugat-Európa, USA, Anglia, valamint Japán, később Dél-Korea – való szorosabb kapcsolatok kialakítására. A nemzetközi együttműködések, az így elérhetővé vált ösztöndíjak biztosították a fiatal generáció számára azt a lehetőséget, hogy elődeikétől eltérő tudományos környezetben, nyugati kutatási műhelyekben, (számukra) új tudományos megközelítésekkel ismerkedjenek meg. Közülük sokan kint is maradtak külföldön. A korábbi generáció egyik legmarkánsabb képviselője Uradiin E. Bulag jelenleg is a University of Cambridge Antropológiai Tanszékén dolgozik; de a fiatalabbak közül említhetjük Orkhon Myadart, aki most a Hawaii Egyetemen végzi a mongolok nomádokkal kapcsolatos társadalomföldrajzi kutatásait; Mandukhai Buyandelgert, aki az MIT Antropológiai Tanszékén végez vallás-, és politikai antropológiai kutatásokat; és Urtnast Erdenetuyat, aki müncheni Ludwig Maximilian Egyetemen folytatja környezetantropológiai vizsgálatait. Mások külföldi tanulmányaik után hazatértek. Dulam Bum-Ochir, aki Cambridge-ben, és Lkhamsüren Mönkh-Erdene, aki többek között a Stanford Egyetemen és a Princetnonon volt ösztöndíjas, visszatért Mongóliába, és új tapasztalataik alapján megkezdték a korábbi intézményi, oktatási struktúra átalakítását (L. Mönkh-Erdene jelenleg a Max Planck Institute kutatója). Ez kormányzati, illetve tudománypolitikai támogatás nélkül – amely egyrészt az intézményi struktúra átalakításának lehetőségét, másrészt a kutatóhelyek bővítésének anyagi támogatását, illetve a régészeti, etnográfiai kutatások finanszírozását jelenti – természetesen nem lett volna lehetséges. Mint fentebb említettük, ezek a törekvések egybeestek azokkal

a folyamatokkal, amelyek a mongol önállóság, függetlenség bizonyítását, a korábbi (szovjet típusú) rendszertől való elfordulást, a nyugat felé történő nyitást célozták.

Az új környezetben a kutatási témák nem, vagy csak részben változtak. A mongol etnográfiai kutatás témafelvetéseiben alapvetően követte az elődök által kijelölt utat. Ezek a teljesség igénye nélkül a következők:

1. Társadalmi struktúra: melyek a hagyományos társadalmi struktúrák a mongol nomádok között? Hogyan működnek ezekben a társadalmakban a rokoni kapcsolatok, a házasság, a klánrendszerek? (BADAMKHATAN, 1962, 1987; BAATARKHÜÜ, 2017)
2. A hagyományos nomád életmód és annak változása: milyen változások, regionális sajátosságok figyelhetők meg a mongol nomád pásztorkodásban, hogyan alkalmazkodik az életmód a változó természeti, gazdasági, politikai környezethez? (BATNASAN, 1978; NYAMBUU, 1982)
3. Gazdasági gyakorlatok: mik a jellemzői a mongol nép hagyományos gazdasági gyakorlatainak, beleértve az állattenyésztést, a kereskedelmet és a kézművességet? Hogyan változtak ezek a tevékenységek az idők során? (TSERENKHAND, 1972)
4. Vallás és szakrális hagyomány: milyen szerepet tölt be a népi vallásosság, a sámánizmus és a buddhizmus a mongol emberek életében? Hogyan befolyásolták ezek a vallások a társadalmi gyakorlatokat, rituálékat és a közösségi életet? (NYAMBUU, 1976; OTGONBAATAR, 2009)

A felsorolást természetesen még lehetne folytatni, és itt éppen csak felvillantani kívánunk egy-egy publikációt, de a mongol néprajzi kutatásokat összegző 1987–1996 között megjelent háromkötetes sorozat is a fenti tematikák mentén tekinti át a kutatás addigi eredményeit (BADAMKHATAN, 1987; BADAMKHATAN – TSERENKHAND, 1996a, 1996b), ahogyan a kétezres évek elején mongolul is megjelentek új kutatási módszertani kiadványok (BUM-OCHIR, 2008; BUM-OCHIR – MÖNKH-ERDENE, 2012).

A mandzsu korszak és a Teokratikus Mongol Állam időszaka

Bár a mongol tudományosság intézményesülése egyértelműen a 20. századhoz köthető, a vizsgált téma szempontjából nem hiábavaló röviden felidézni, hogy a 19–20. század fordulóján milyen kutatók jelentek meg Mongóliában, kik azok, akik a mongol néprajzi kutatások első úttörői lehettek. A tudománytörténetben betöltött szerepüket természetesen az utókor határozta meg. Az első expedíciók elsősorban még a felfedezők kíváncsiságával fordultak a mongol terep felé, és gyűjtöttek – szinte – mindent a nomád életmód, a vallás és a kultúra egyéb területeiről. Elsősorban a megismerés és a leírás volt fontos számukra, ami felbecsülhetetlen információkat eredményezett az őket követő kutatók számára is. Itt nincs lehetőség arra, hogy részletesen bemutassunk minden kutatót, misszionáriust, utazót, aki a 19. század második felében, a 20. század elején megfordult Mongóliában, inkább csak arra törekszünk, hogy röviden felvázoljuk, mely nemzetek képviselői jelentek meg a belső-ázsiai területen, vagy Mongóliában ebben az időszakban.

Két tényező határozta meg, hogy milyen országok képviselői vállalkoztak e terület felfedezésére. Egyrészt a 19. század második harmadától az eurázsiai térség belső területeinek megismerése céljából nyugat-európai expedíciók indultak erre a területre. Ez időben egybeesett az ópiumháborúk után Kína felé megindult gyarmatosítási hullámmal, a „klasszikus” nagyhatalmak és új kihívóik pozíciószerező törekvéseivel. Ez a közép- és belső-ázsiai területek feletti befolyás megszerzéséért a 19. században folytatott brit–orosz versenyfutás (SZILÁGYI, 2004a, 35–47.), a Great Game korszaka (HOPKIRK, 1992), amelybe a cári Oroszország rendkívül kedvező helyzetben lépett be, hiszen korábbi szibériai terjeszkedése következtében a térség közvetlen szomszédjává vált, így a terület megismerését célzó expedíciók a cári kormányzat területszerző törekvéseit is szolgálták. Nem véletlen tehát, hogy a 19. század második felében és a 20. század legelején a mongolok lakta területek felé induló expedíciók jelentős részét oroszok vezették, de nem ők voltak az egyetlenek, akik érdeklődtek e terület, illetve az itt élők kultúrája iránt. A 19. század második felében brit, francia, német, amerikai kutatók is eljutottak a mongolok lakta területekre, ahogyan finnek, svédok, norvégok is végeztek fontos kutatásokat. Közülük néhányan a mongolokkal foglalkozó tudományterületek meghatározó képviselői lettek, míg mások tevékenységének hatása inkább csak a 19. század második felében Ázsiába vezetett magyar expedíciók tudománytörténeti szerepéhez hasonlítható. A teljesség igénye nélkül közülük most megemlítünk néhányat, részben azokat, akiknek munkáit az utóbbi évek mongolisztikai tudománytörténeti kutatásaiban a mongol kollégák is említették, vagy le is fordították mongol nyelvre.

A britek érdeklődése e terület iránt a fent említett versengés miatt sem meglepő. Közülük érdemes megemlíteni James Gilmourt (1843–1891), aki misszionáriusként tevékenykedett Kínában és Mongóliában. 1870-ben Kalganból indulva a mongol területeken keresztül utazott Kjahtába (Khiagt), majd le is telepedett, és 21 évig élt a mongolok között, akiknek kultúrájáról, szokásairól gyűjtött adatait csaknem negyven beszámolóban, levélben foglalta össze (BYAMBARAGCHAA, 2022, 182.). A *Mongolok között* címmel megjelent kötetét 2013-ban Mongóliában is kiadták (GILMOUR, 2013). A 20. század elején, hasonló missziós tevékenységet végzett Mongóliában John Hedley, aki 1904–1905-ben járt a mongol területeken, és a mongolok közötti utazásairól 1906-ban Shanghaiban jelentette meg visszaemlékezéseit (BYAMBARAGCHAA, 2022, 182.; HEDLEY, 2009).

A mongol területekre legkorábban eljutott francia utazók közül a mongol összefoglalások említik Emile Antoine Henry de Bouillane de Lacoste-t (1867–1937), aki 1899–1900 között utazott Mongóliában. Kjahtánál lépte át a mongol határt, eljutott a mongol fővárosba Urgába (Khüree), majd a Tuul-folyó mentén, illetve az Orhon-völgyében utazott. Eljutott Uljasztaj (Uliastai) és Kobdó (Khovd) városába is, ahol a mandzsu *ambanok* is fogadták. Útja során 97 fényképet készített, amelyeket jelenleg a francia Nemzeti Könyvtárban őriznek. Ma a mongol néprajzkutatás különleges figyelemmel fordul a korábbi időszakban Mongóliában készült fényképek felé. A Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Néprajzi Intézetében az elmúlt években sorozatot is indítottak a korábbi néprajzi fotók kiadására, ahogyan az intézet egykori vezetője S. Chuluun is erre alapozta a 10 kötetes *Mongolchuid* sorozatát. Ezért fontosak a mai mongol néprajzkutatás számára de Lacoste fotói, ahogyan az Albert Khan (1860–1940) által alapított, az első mongol témájú színes felvételt tartalmazó fotógyűjtemény is, amelyben 142 Mongóliában készült

fotó található. Ezek nagy részét Stéphane Passet (1875–1941) készítette 1912–1913 közötti mongóliai útján (KONAGAYA, 2021).

A német kutatók közül Alexander von Humboldt már 1829-ben eljutott az orosz-mongol határvidékre, de az utóbbi években elsősorban Herman Consten (1878–1957) fotói, és útibeszámolói keltették fel a mongol kollégák figyelmét. Consten 1907–1913 több utazást is tett a mongol területeken, ahol régészeti, néprajzi kutatást végzett, de szemtanúja volt a 20. század elején kirobbant mandzsu-ellenes mongol felkeléseknek is. A német diplomáciát is fontos információkkal látta el a térségben zajló politikai folyamatokkal kapcsolatban. Utazásai során dokumentálta az általa felkeresett területen élő mongol népek életmódját, szokásait, vallási életét. Jegyzeteket és fotókat is készített. Útjairól 1920-ban Berlinben jelentetett meg egy kétkötetes összefoglalást, amit 2019-ben mongol nyelvre is lefordítottak (CONSTEN, 2019).

Az itt említett nyugat-európai hatalmak mellett a skandináv államok – eltérő okokból – szintén fontos szerepet játszottak a belső-ázsiai területek feltérképezésében, sőt a mongolisztikai kutatások megalapozásában is. Ezen államok közül Finnországban tekint vissza a legrégebbi hagyományokra a belső-ázsiai és mongol területek kutatása, ami egyrészt a – magyarokhoz hasonló – nyelvtörténeti érdeklődés miatt valósult meg, másrészt azért, mert 1809 és 1917 között Finnország területe autonóm nagyhercegség volt az Orosz Birodalmon belül, így a finn kutatók viszonylag szabadon mozoghattak az orosz érdekszféra területén. Közülük az első nyelvész, Matthias Alexander Castrén (1813–1852) volt, aki már az 1840-es években Szibériába vezetett expedíciója során átlépte a mongol területek határát, eljutott Tuvába és Majmacsenbe (Maimachen, ma Altanbulag). Az általa írt és halála után megjelent burját nyelvtan az első összefoglalás volt egy élő mongol nyelv leírásáról (JANHUNEN, 2012, 44.). Castrén kutatásait a századfordulón Gustaf John Ramstedt (1873–1950) folytatta, aki elsősorban nyelvészeti érdeklődéssel 1898 és 1912 között hétszer végzett terepmunkát a mongol nyelvű népek között elsősorban Mongóliában, de járt a kalmük területeken és a Xinjiangban élő nyugat-mongolok között is. Munkájával nem csak a finn Ázsia-kutatás, de a nemzetközi mongolisztika meghatározó alakjává is vált.

Míg a finnek Ázsia és Mongólia iránti kíváncsisága elsősorban nyelvészeti, kultúr-történeti, régészeti érdeklődésen alapult, és jellemzően az orosz, és külső-mongol területeket, Belső-Ázsiát vette célba, addig a svédek, norvégok, dánok kapcsolata ezzel a területtel inkább gyakorlati jellegű volt. Elsősorban a korai francia, angol keresztény missziós tevékenységekhez volt hasonló, és jellemzően inkább a Kínával kapcsolatos mongol által (is) lakott területeket – Xinjiangot, Belső-Mongóliát, Gansut, Qinghait – érte el. Ennek fontos példája az 1897–1951 között működött Svéd Mongol Misszió (Svenska Mongolmissionen) volt, amely leginkább Kalganra és környékre koncentrált tevékenységét (JANHUNEN, 2012, 51.), de hasonló protestáns keresztény missziót működtettek a norvégok is (GREGENSEN, 2023). Itt a misszionáriusok közül az egyik leghíresebbet, Frans August Larsont (1870–1957) említhetjük, aki kereskedőként is tevékenykedett Khüree-ben, a mongol fővárosban és Kalganban. Elsősorban gyapjút és lovakat szállított a mongol területekről Kínába.

Hasonló gazdasági tevékenységet dánok is végeztek, akik az orosz cárizmus utolsó korszakában próbálkoztak farmok alapításával Szibériában. Közülük néhányan a mon-

gol területekre is eljuttak. 1923-ban, nem sokkal a mongol forradalom győzelme után, Észak-Mongólia Hövszgül (Khövsgöl) megyéjében, Erdenebulgan sumban hoztak létre egy farmot. Az alapítók között volt Henning Haslund-Christensen (1896–1948), aki korának egyik legkiválóbb mongol-szakértőjévé vált. Utazásáról több könyvet írt, az 1935-ben megjelent *Zajagan (Emberk és istenek Mongóliában)* kötetének fordításával a mongol olvasók is megismerkedhettek (HASLUND-CHRISTENSEN, 2010).

A skandináv expedíciós utazók közül itt még érdemes megemlíteni Gösta Montell (1899–1975) nevét, aki 1929-ben csatlakozott Sven Hedin (1865–1952) svéd-kínai expedíciójához, amely Belső-Ázsiát célozta meg. Montell ennek keretében jutott el a mongolok lakta területekre, útjáról megjelent kötetét magyarul is olvashatjuk (MONTELL, 1940).

Oroszország – kihasználva a Qing-dinasztia ópiumháborúk utáni folyamatos gyengülését, és azt a tényt, hogy a perifériákon képtelen volt érdekei hatékony érvényesítésére – fokozatosan kiépítette gazdasági kapcsolatait Mongóliában, 1861-ben már kereskedelmi konzulátust is nyitott a mongol fővárosban. A 19. század második felétől számos expedíció indulhatott Mongólia és a szomszédos közép-ázsiai területek felfedezésére, amelyek egyebek mellett néprajzi megfigyeléseket is tettek. Itt a felsorolás szintjén teszünk említést néhányukról.

Grigorij Potanyin (1835–1920) orosz botanikus volt, aki természettudományi kutatásai mellett etnográfiai megfigyeléseket tett a 19. század végén a mongolok által lakott területekre vezető útjain. 1876-ban érkezett a nyugat-mongóliai Kobdóba (Khovd), ahol a telet töltötte, majd a következő évben innen Uljasztajba utazott. Csaknem tíz évvel később, 1884-ben egy útja Pekingbe vezetett, melynek során a belső-mongol területeken áthaladva Hohhotba, majd a tibeti határvidékre is eljutott, ahol Kukunór és Qinghai területén élő mongolok között is vizsgálódott, mielőtt tovább folytatta volna útját a Tibeti-fennsíkra. Expedíciói során nemcsak a terület földrajzi viszonyait tanulmányozta, hanem a helyi népek kulturális hagyományait is. Potanyin érdeklődött a mongol folklór és népszokások iránt, emellett részletes beszámolókat készített a mongol nép hagyományos életmódjáról és társadalmi szerveződéséről. Pjotr Kozlov (1863–1935) szintén orosz felfedező volt, aki Nyikolaj Przsevalszkij kutatásait folytatva a 19. század végén, és a 20. század elején több expedíciót vezetett Közép-Ázsiába, beleértve Mongóliát is. Kozlov expedíciói során nemcsak földrajzi, hanem régészeti és néprajzi kutatásokat is végzett, melynek kapcsán különösen a mongolok vallásgyakorlata, nomád kultúrája iránt érdeklődött. 1905-ben a mongol főváros közelében találkozott a 13. dalai lámával, aki a britek 1904-es tibeti betörése miatt menekült Mongóliába (SZILÁGYI, 2024a, 67–68., 237.).

Az orosz kutatók közül az etnológiai, mongolisztikai kutatás számára talán a legértékesebb megfigyeléseket Alekszej Matvejevics Pozgnyejev (1851–1920) végezte, aki már 1876-os első útján fontos gyűjtéseket folytatott, amelyeket több tanulmányban közre is adott. Cikkei mellett az 1892–1893-as mongóliai utazása alapján írt, és 1896–1897-ben Szentpéterváron megjelent könyve vált igazán meghatározó forrássá (POZDNEYEV, reprint 1971). A kötet értékes információkat tartalmaz a 19. századi mongol buddhista közösség mindennapjairól, társadalmi, gazdasági kapcsolatairól. Véleménye szerint a buddhizmus és a mongol kolostori rendszer megfigyelése lehet a kulcsa a mongol

társadalom megértésének. Anyaga a témával kapcsolatos mai kutatásokhoz is fontos alapvetéseket tartalmaz (TELEKI, 2014).

Ugyanakkor az orosz érdeklődés, a keleti kultúrák vizsgálatára létrehozott kutatóhelyek más nemzetek képviselői számára is megteremtették a lehetőséget arra, hogy a mongol nyelvvel és kultúrával foglalkozhassanak. Közülük itt a lengyel nyelvész és orientalista, Wladyslaw Kotwicz (1872–1944) nevét említhetjük, aki több, a kalmükök között végzett kutatás után 1912-ben jutott el Mongóliába, ahol a török orthoni feliratoikat, illetve az Erdene zuu kolostort vizsgálta. Kutatásaival a lengyel és a nemzetközi mongolisztika egyik meghatározó alakjává vált (TULISOW et al., 2012).

Sokat emlegetett tény, hogy a magyarság keleti nyelvi és kulturális kapcsolatainak feltárása, a belső-és kelet-ázsiai térség felfedezése érdekében a 19. század második harmadától több kutató indult az eurázsiai kontinens közepe felé (SALÁT, 2023). Témánk szempontjából e kutatóutak közül kiemelkedik Szentkatolnai Bálint Gáboré, aki 1873-ban jutott el a mongol fővárosba, ahol több hónapon keresztül gyűjtött, elsősorban halha nyelvi anyagot (BIRTALAN, 2009), de fontos néprajzi megfigyeléseket is tett (BIRTALAN, 2012, 2015). Ma őt tekintik a magyar mongolisztika első képviselőjének, és tevékenysége, az általa gyűjtött adatok az etnológiai kutatások számára is relevanciával bírnak.

A 19–20. század fordulójáról két olyan utazót szeretnék megemlíteni, akiknek munkássága idáig kevesebb figyelmet kapott a Mongóliával foglalkozó magyar kutatások történetében. Az egyikük, gróf Zichy Ágoston 1876-ban utazott Urgába, három évvel Szentkatolnai Bálint Gábor után, de majd húsz évvel a – gróf Zichy Jenő vezette – nagy magyar Ázsia-expedíciók előtt. Gróf Zichy Ágost (1852–1925) jogász, utazó, földrajztudós a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. 1876-ban indult kétéves útja során Sziámon, Japánon keresztül jutott el Kínába. Shanghai és Peking után Urgába indult a Góbin át. Bár elsősorban érdeklődő földrajztudósként járt a területen, és megfigyelései is alapvetően ebben a körben mozogtak, a mongolokkal kapcsolatos megjegyzései kiegészítik a Szentkatolnai által leírtakat. Utazásáról többek között a *Földrajzi Közleményekben* számolt be (ZICHY, 1877). Tapasztalatai feltehetőleg inspirálták Zichy Jenőt is a későbbiekben. Ágostot utazásán testvére, Zichy József is elkísérte, aki útinaplói első kötetében emlékezett meg az ázsiai útról (ZICHY, 2013).

A másik utazó, Dr. Sebők Imre 1913-ban, röviddel a Teokratikus Mongol Állam megalakulását követően, a fontos orosz–mongol, orosz–kínai szerződések idején járt az orosz–mongol határvidéken élő burjátok között. Sebők Imre (1878–1917) katolikus pap volt, aki egy időben a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának munkatársaként is dolgozott. Több hónapos ázsiai újáról írott visszaemlékezéseit csaknem hatvan oldal terjedelemben jelentette meg a *Turán* című folyóiratban *A fehérlóáldozat* címmel (SEBŐK, 1917a, 1917b). *A sárga kérdés* című, 1916-ban megjelent hosszabb, általa kultúrgeográfiai tanulmánynak nevezett összefoglalásában értekezett a mongol buddhizmus társadalmi, politikai szerepéről, a mongol kultúra új, modern impulzusokra adott válaszairól. Bár ő maga a tanulmányát nem néprajzi leírásként határozta meg, beszámolója történészi és etnográfusi szemmel is nagyon érdekes megállapításokat tartalmaz nemcsak a mongolokra, de az adott kulturális környezetre vonatkozóan is.

Az 1920-as évek meghatározó politikai, társadalmi változásokat hozott el Mongóliában. A mongol teokrácia alig egy évtizedes korszakából ekkor lépett át az ország

a szovjet befolyás időszakába, amely egy teljesen új rendszer kiépülését eredményezte, egyúttal elhozta a modern mongol tudományosság intézményesülésének periódusát is. Ekkor is tartózkodtak magyarok az országban, de őket inkább kalandos életük, mintsem tudományos érdeklődésük sodorta erre a vidékre. Geleta József beszámolójából, amit Forbath László jegyzett le (FORBATH, 1934), illetve Radnóti Róth Andor fényképeiből azonban fontos pillanatképeket kaphatunk az országról. Geleta részletgazdag írásai a mongolok hétköznapi életét, a buddhizmus 20. század eleji társadalmi szerepét, mindennapi gyakorlatait is megvilágítják. E beszámolók azonban sokkal inkább hasonlítanak a 19. század második felének expedíciói által gyűjtött anyagokra, mint célzott etnográfiai gyűjtések összefoglalóira.

A „bennszülött” etnográfiai kutatás kezdetei

Felmerül a kérdés, hogy ebben a korai korszakban dolgoztak-e olyan „bennszülött” kutatók, akik a mongol kultúra egyes aspektusainak vizsgálatával foglalkoztak. Ha példát akarunk erre felhozni, akkor érdemes kilépnünk a mai Mongólia határain túlra is. Dorzhi Banzarov (1822–1855) egy kozák származású burját-mongol volt, aki a Kazanyi Egyetemen Jozef Kowalewski (1801–1878) tanítványaként fordult a keletkutatás felé, így tudományos megközelítésének az akkori orosz tudományosság adta az alapját. Témánk szempontjából kandidátusi értekezését fontos kiemelni (*Chernaja vera ili shamanstvo u Mongolov*, 1891; NATTIER – KRUEGER, 1981), amelynek egyik fő célja a mongol (burját) sámánizmus önálló, rendszerezett szakrális hagyományként való bemutatása, továbbá a mongol kultúrára kifejtett hatásának hangsúlyozása volt (HESSE, 1987).

Róna-Tas András (RÓNA-TAS, 1972) és Dorothea Heuschert-Laage (HEUSCHERT-LAAGE, 2020) – egymástól függetlenül – egyaránt a modern mongol néprajzi/antropológiai kutatás (egyik) első képviselőjének tekintik Lobsangchoidant (kb. 1875–1928), egy harcsin mongol hivatalnokot, aki a mandzsu Lifan Yuan hivatalban² betöltött tisztségéhez előírt vizsga részeként járta be Belső-Mongólia keleti területeit, ahol fordítóként és mongol nyelvtanárként is dolgozott. 1914–1916 között írta meg *Mongyol-un jang ayaliyin oyilaburi* (A mongol szokások megértése/megismerése, 1981) című összefoglalóját, amely az egyik első 20. század eleji mongol néprajzi publikáció volt. A mű rendkívül izgalmas korszakban született. 1911-ben összeomlott a mandzsu Qing-dinasztia hatalma, melynek nyomán a mongolok 1912-ben kikiáltották saját függetlenségüket és megalapították a mongol buddhista főláma, a *bogd gegeen* által vezetett Teokratikus Mongol Államot (SZILÁGYI, 2024a, 64–77.). A függetlenség kikiáltásával nem csak Mongólián belül erősödtek fel a mongol állam önállóságát, a nomád mongol kultúra sajátosságait, egyediségét hangsúlyozó nacionalista hangok, hanem a határokon túl is. A már egy évtizeddel korábban felsejlő pánmongolizmus ideája is egyre több követőre talált, és

² 1638-ban a mandzsu uralkodó, Abahai (Hong Tajji, uralkodott 1636–1643 között, mongol uralkodói neve Degedü erdentü) Belső-Mongólia elfoglalása és a birodalomhoz csatolása (1636) után hozta létre a Nagy Faltól északra eső területek igazgatásának hivatalát, melynek neve a történetírásban Lifan Yuan.

az új mongol kormányzat is tett lépéseket annak érdekében, hogy a Góbitól délre fekvő mongol területeket az anyaországhoz csatolja. Ez a környezet ad sajátos hangsúlyt Lobsangchoidan munkájának, aki meg is fogalmazta, hogy könyve megírására az a cél vezette, hogy megismertesse a világgal a mongolok kultúráját, de egyúttal a nemzeti identitástudat megalapozásának vágya is motiválta a szerzőt. Munkája olyan alaptémákat vet fel, amelyek napjainkig a mongol néprajzkutatás fő sodrához kapcsolódnak: a mongolok mitológiai eredete, a mongol társadalom szerkezete, az elsődleges társadalmi egység, az *aimag*, a mongol törzsek földrajzi elterjedése, a család, az ünnepek, gazdálkodás, a nomád életmód, viselet, ételek, gazdasági kapcsolatok és kereskedelem, a letelepült kínaiakkal kapcsolatos kulturális, gazdasági interakciók, vallásosság.

Az előbb említett nacionalista lendület, a nemzeti kultúra megismerésére és megismertetésére, egyediségének hangsúlyozására irányuló törekvések Mongólián belül is felerősítették a hasonló tematikájú kutatásokat. A 20. század elején a kínai (mandzsu) hatalom gyengülésével, részleges önállóságuk visszaszerzésével a mongolok letették a modern mongol tudományosság alapköveit. A század első évtizedeinek – és a mongol néprajztudomány születésének – meghatározó képviselője volt burját-mongol származású Jamsrangiin Tseveen (Tsiben Jamtsarano, 1881–1942), aki a mongol kultúra kutatójából vált a kultúrpolitika meghatározó szereplőjévé, majd később korábbi harcostársai áldozatává.

Tseveen már 1903-ban indított kutatóutakat, néprajzi gyűjtéseket a Szentpétervári Egyetem és a Közép- és Kelet-Ázsia Kutató Orosz Bizottság támogatásával különböző mongol régiókba, köztük Burjátiába, a központi mongol területekre a halhák közé, valamint Belső-Mongóliába. Tseveen, akárcsak a korszak több mongol értelmiségije és politikusa, kacérkodott a pánmongol eszmékkal. A mongolok által lakott területek egységes mongol állammá szervezése a 20. század első harmadában vissza-visszatérő elképzelés volt, amely azt célozta, hogy a Mongóliában, az Oroszország Bajkál körüli területein, illetve a belső-mongol területeken élő, kulturálisan, életmódjában egységesnek tekinthető mongol nomád népeket egy mindkét szomszédjától független, önálló államba szervezze. Az elképzelés nem csak a Qing-dinasztiától való elszakadás időszakában volt terítéken, de megjelent az 1920-as évek elején – a Mongol Néppárt egyes programjaiban, Ungern mongóliai kalandja idején –, illetve még a későbbi mongol diktátor, Csojbalsan (Kh. Choibalsan, 1895–1952) is kacérkodott vele pályája egyes szakaszaiban (SZILÁGYI, 2024a, 92., 96., 108., 118.).

A 20. század elején nem csak a mongolok szomszédjaiktól markánsan eltérő nomád életmódja és nyelve volt az egyetlen kulturális jellemző, amely alapján egy egységes állam létrehozását vizionálták. Hasonló szerepet töltött be a buddhizmus is. A mandzsu kor végére a mongol kolostori rendszer, illetve a vallás a mongol kultúra alapvető, megkerülhetetlen jellemzőjévé vált, amely hatással volt a mongol társadalom szerkezetére, az ünnepekre, a nyelvre és a kultúra legkülönbözőbb területeire. A központi mongol, halha területekről a perifériára szorította a sámán hagyományokat, és a Qing Birodalmon belül a buddhizmus, illetve a kolostori rendszer egy sajátos mongol kulturális mintát – és kutatási témát – is adott. Tseveen írásai azt mutatják, hogy – a korabeli mongol elit sok tagjára jellemzően – a nemzeti érzelmektől hajtva támogatta a pánmongol elképze-

léseket, hitt abban, hogy az összes mongol egy egységes mongol államba szerveződjön. Ez a vízió késztette Tseveent arra, hogy a független Mongólia 1911. decemberi megalapítása után energiáját az új mongol nemzet felépítésére és a mongol lakosság felvilágosítására fordítsa. Az 1910-es években ő szerkesztette Mongólia első újságját, és vezette az ország első modern világi iskoláját is. Ezek a kezdeményezések a Teokratikus Mongol Állam rövid korszakában még nem szerveződtek olyan egységes törekvéssé, amelyek a modern mongol tudomány alapjainak kialakítását célozták. Ebben a korszakban alapvetően ugyanaz a társadalmi, kulturális elit működött, mint a mandzsu korban, az oktatás központjait a kolostoriskolák (*datsan*) adták, a tudomány elsősorban a vallási elit kezében volt. Ebben hozott alapvető változást az 1921-es forradalom és a szovjet befolyás, amely a modern mongol tudományosság adminisztratív kereteit is kialakította.

A mongol Szent- és Kéziratok Gyűjteményének Intézete, a Mongol Tudományos Akadémia elődje

Az 1921 tavaszán-nyarán lezajlott mongóliai hatalomváltást forradalomként szokták hivatkozni. Pontosabb meghatározása azonban koronként változik a „népi forradalom”-tól (*ardiin khuv’sgal*) a napjainkban bevett „nemzeti demokratikus forradalom”-ig (*ündesnii ardchilsan khuv’sgal*). Az eseményt a mai mongol tudományos közeg és a közvélemény egyaránt a mongol függetlenség elnyerésének időpontjaként jelöli meg. Ez abban a tekintetben igaz is, hogy véget vetett a korábbi évszázadokat meghatározó feudális jellegű társadalmi berendezkedésnek, a kínai (mandzsu) közigazgatás és kultúra befolyásának, és teret nyitott egy új mintának, ami a szovjetek közvetítésével érkezett az országba. A szocialista rendszer konszolidációjára és a tényleges, Kína által is elismert függetlenségre azonban még hosszú évtizedekig, a század közepéig várni kellett. Az új hatalmi struktúrák kiépítésével párhuzamosan ugyanakkor megindult az a folyamat, amely kialakította a modern mongol tudományosság alapjait.

1921. november 19-én a népi kormány döntést hozott Mongólia első tudományos intézménye, a *Sudar Bichgiin Khüreeen*³ megalapításáról (BATDORJ, 2023, 35.). A sajátos politikai helyzetet mi sem illusztrálja jobban, mint az a tény, hogy a döntéshez a korábbi teokrata, a 8. *bogd gegeen* jóváhagyását is kérték, amit meg is kaptak (CHULUUN – BATDORJ – NATSAGDORJ, 2021, 16–19.). Az intézet vezetője S. Jam’yan gün, főtitkára Tseveen lett, utóbbi 1932-ig hivatalában is maradt (SZILÁGYI, 2024a, 152.). Tseveen még abban az évben megírta a Mongol Népi Forradalmi Párt fentebb már hivatkozott tízpontos programját, amely egyértelműen elkötelezte magát a mongol tudományos élet fejlesztése és a mongol kultúra tudományos kutatása mellett. Mindezt természetesen a régi társadalmi struktúrákkal való szakítás, a modernizáció jegyében és az új, szovjet minták keretében tette.

Tseveen számos néprajzi terepmunkát szervezett orosz tudósok (B. B. Polinov, Z. E. Kozlova, P. K. Kozlov, I. P. Racskovszkij) közreműködésével, amelyek útvonalait a Mongol Népköztársaság Néprajzi és Nyelvi Atlasza (RINCHEN, 1979) mutatja be. Egy

³ A „Mongol Tudós Társaság” (KARA, 1998, 395.).

1930-as cikkben, amely felvázolta a *Sudar Bichgiin Khüreele*n és a Szovjet Tudományos Akadémia között aláírt ötéves együttműködési tervet, Tseveen 12 együttműködésre létrehozott kutatócsoportot említett, amelyek közül az egyik egy „néprajzi kutatócsoport” volt (TSEVEEN, 1930, 1997, 55.; BULAG, 2011, 47.).

A fent említett terepmunkák mellett az 1920-as években más orosz kutatók is vizsgálódtak a Mongóliában. Nicholas Poppe (1897–1991) Balji Bambayev mongol kutatóval végzett terepmunkákat 1926-ban, 1927-ben és 1929-ben elsősorban a Tola (Tuul) folyó völgyében, Bulgan aimagban az Amarbayasgalant kolostor környezetében, illetve az Erdene zuu kolostornál. Poppe terepen végzett kutatásai mellett a fővárosban élő barga és dahur származású adatközlőkkel kapcsolatos néprajzi kutatást is végzett, B. Ja. Kazakevics 1926-ban a dar’ganga területeken dolgozott (BATDORJ, 2022, 20.). Bambayev még diákként B. Ja. Vlagyimircovot (1884–1931) is elkísérte terepmunkáira, aki 1924-ben kutatott a Közép-Mongóliában és Hentij (Khentii) aimagban (JOHELSON, 1928). Bár ebben az időben már egyértelmű volt a szovjet (orosz) – mongol tudományos kapcsolatok túlsúlya, 1923-ban a dán Henning Haslund-Kristensen⁴ (1896–1948), 1924-ben az amerikai Roy Chapman Andrews (1880–1960) is vizsgálódhatott a mongol terepen.

Bulag a mongol néprajz történetéről írt összefoglalásában felhívja a figyelmet egy Tseveen és Byambiin Rinchen (1905–1977)⁵ által közösen jegyzett dolgozatra, amelyet a mongol néprajzi kutatások egyik első elméleti alapvetésének tekint (BULAG, 2011, 49.). Rinchen a mongol tudományosság ikonikus alakjává vált, szerepe messze túlmutat az ország határain, és ezt nem csak a magyarokhoz kötődő szoros kapcsolatai⁶ miatt jelenthetjük ki. Rinchent egész pályája során jellemezte egyfajta nacionalista meggyőződés, amivel a saját – mongol – kultúra kutatásának fontosságát hangsúlyozta. Ez az 1920–1930-as években még tolerálható volt a hatalom számára, hiszen a régi, mandzsu kori társadalomszerkezettel való szakítást segítette, a bolsevik hatalom konszolidációja után azonban ez a törekvés már az új ideológiával szemben hatott, ami jelentős hatással volt Rinchen pályájára is.

A két fiatal mongol tudós említett cikke az 1930-as években született, sajátos politikai környezetben. Az állampárton belül folyó politikai harc bizonytalan belpolitikai helyzetet generált, amelyben meghatározó volt, hogy kit milyen kapcsolatok kötnek

⁴ A terepre jutás politikai környezet által történő meghatározottságára jellemző, hogy Kristensen következő belső-ázsiai kutatóútján (1938–1939-ben: MYAGMAR, 2022, 202.) már „csak” Belső-Mongóliában kutathatott, a korábban vizsgált mongóliai terep elérhetetlen volt számára. Vélhetően hasonló okok vezették erre a területre, mint Ligetit 1928–1932 közötti belső-mongóliai terepmunkája során.

⁵ B. Rinchen mongol irodalmár, esszéista, költő és kutató. Nyelvészeti, néprajzi, történeti kutatásai meghatározóak a mongol tudományosság számára, a mongol kulturális örökség megőrzésének szószólója volt, ezért a harmincas években nem kerülhette el a túlzott a nacionalizmus vádját sem, évekre börtönbe került emiatt. Bár később részben rehabilitálták, az 1960-as évek elején politikai okokból újra félreállították. A magyar kutatókhoz fűződő kapcsolata meghatározó jelentőséggel bírt az 1950-es évek végén új lendületet kapó magyar mongolisztikai kutatások tekintetében.

⁶ Itt elsősorban Rinchen Ligeti Lajos (1902–1987) magyar mongolistaéhoz, illetve tanítványaihoz fűződő kapcsolatára, 1956-os magyarországi látogatására, és annak következményeire gondolunk (SZILÁGYI, 2021, 23.).

a szovjet hatalmi elithez, és ezek az erőviszonyok a turbulens környezetben meglehetősen gyakran változtak. 1930-ban Anandiin Amar (1886–1941), az ország egykori miniszterelnöke (1928–1930) vette át a *Sudar Bichgiin Khüreeleen* vezető posztját, aminek nevét Tudományos Intézetre (*Shinjlekh Ukhaanii Khüreeleen*) változtatták, és amely átfogó együttműködésbe kezdett a Szovjet Tudományos Akadémiával. Az 1923-tól kezdődő tíz évben leginkább szovjet közreműködéssel 13 tudományos témában 40 kutatási együttműködés („expedíció”) indult Mongóliában. Közös kutatások kezdődtek továbbá a belső-mongolokkal, burjátokkal és kalmükökkel is (CHULUUN – BATDORJ – NATSAGDORJ, 2021, 15.). Az együttműködés keretein belül számos orosz tudóst küldtek Moszkvából a mongol intézetbe, ez azonban nem jelentette a szovjet kapcsolat kizárólagosságát. Az intézet, és később az ebből létrejött Tudományos Intézet, majd a Mongol Tudományos Akadémia a kezdetektől tagjai közt tudhatott más országokból érkező kutatókat is. A mongol néprajztudomány elmúlt száz évét bemutató forráskiadvány tanulsága szerint például Paul Pelliot (1878–1945) francia orientalistát, a burját származású Agvan Dorzhievét,⁷ B. Bazaart és W. L. Kotwiczot (1872–1944); rajtuk kívül a korábbi előkelői réteg képviselői is feltűntek, például Erdene jonon van Shirendamdin (1869–1931) és a khalkha chin van Nyagt (CHULUUN – BATDORJ – NATSAGDORJ, 2021, 69–78.).

1931 elején Tseveen addig felívelő pályája derékba tört. Túlzott nacionalizmussal, jobboldali elhajlással vádolták meg, és 1932-ben száműzték Mongóliából. Ezt követően a Leningrádi Egyetem Keletkutatási Intézetében dolgozott. 1937-ben tartóztatták le Mongóliában: pánmongolizmussal és a japánoknak való kémkedéssel vádolták, mint oly sokakat a politikai koncepciók perек során. Az egyik első áldozata volt annak a folyamatnak, amelyben a hatalomra kerülő politikai erők – Choibalsan vezetésével – belső ellenzékükkel leszámoltak, és amely az 1937–1939 között lezajlott „nagy tisztogatásban”, a politikai ellenzék és a buddhista kolostori rendszer ellen elkövetett pogromban csúcsosodott ki (SZILÁGYI, 2024a, 136–154.). Tseveent, aki 1917-től szoros kapcsolatot ápolt a bolsevikokkal, letartóztatása után Moszkvában a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma 1940. február 19-én öt év börtönbüntetésre ítélte. 1942-ben munkatáborban halt meg. Rinchent is letartóztatták 1937-ben, de ő – túlélve a nagy tisztogatást – 1942-ben szabadult, de az 1960-as évek elején, mint említettük, ismét félreállították. 1960-ban már csak közvetetten tudta segíteni Diószegi Vilmos mongóliai útját. 1962-ben pedig a Dzsingisz kán születésének 800. évfordulójára szervezett meg-

⁷ Agvan Dorzhiev (1853–1938) burját láma. 1873-ban, 19 éves korában lépett be a gelugpa rendbe és utazott Tibetbe, ahol a Gomang dacanban tanult. 1888-ban tette le szerzetesi fogadalmát. Később a 13. dalai láma tanítója lett, és igen szoros kapcsolatba került a tibeti uralkodóval. Az orosz területeken kívül járt Kínában, de Franciaországban, Ausztriában, Olaszországban és Angliában is megfordult. 1900-ban a kínai bokszerláadás leverésének is szemtanúja volt. A 20. század első évtizedeiben jelentős szerepet játszott a belső-ázsiai buddhista életben, de a tibeti és mongol diplomáciában is. Próbálva kihasználni a Great Game során kialakult orosz–brit rivalizálást, lobbizott egy belső-ázsiai buddhista állam létrehozásáért, amely a tibeti és mongol területeket egyesíthette volna, kivonva őket a Qing-fennhatóság alól. Közreműködött az 1913. január 21-én aláírt tibeti–mongol egyezmény létrehozásában is. Ez volt az egyetlen olyan szerződés, amely függetlennek ismerte el a mandzsu császárság bukása után létrejött Teokratikus Mongol Államot, illetve a független Tibetet (SZILÁGYI, 2024a, 44–45., 67.).

emlékezések miatt a túlzott nacionalizmus bélyegét sütötték rá, így politikai és tudományos pályája újra megbicsaklott (SZILÁGYI, 2024a, 238.).

A Tseveen és Rinchen által írt cikk abban az évtizedben jelent meg, amikor a Mongol Népköztársaság alapításának 10. évfordulójára (1934) több fontos történeti munka is született. A Amar foglalta össze a forradalom előtti Mongólia történetét, L. Dendev megírta a *Mongoliin tovch tüükh* (Mongólia rövid története) című kötetet, míg az új mongol politikai elit akkori vezetői, Kh. Choibalsan, D. Losol és G. Demid a *Mongol ardiin ündesnii huv'sgaliin üüsej baiguulagdsan tovch tüükh* (A mongol népi nemzeti forradalom kialakulásának és létrejöttének rövid története) című munkájukban összegezték a forradalom eseményeit. Ez utóbbi könyv az 1921-es forradalom egyik legérdekesebb összefoglalása, és amely mű később az állami történelemhamisítás áldozatává vált (SZILÁGYI, 2024a, 73.) A könyveket viszonylag erős nacionalista álláspont jellemezte, de ebben az akkor jellemző politikai környezet hatását, a Komintern és a szovjetek Mongóliával kapcsolatos politikáját is észre kell vennünk. A korábbi évekhez képest a mongolokat a Szovjetunióval kapcsolatos minél szorosabb azonosulás helyett ekkor inkább arra ösztönözték, hogy saját kultúrájuk és identitásuk hangsúlyozásával álljanak ellen az 1932-ben Mandzsukuót, majd 1939-ben a belső-mongóliai bábállamot (Mengjiang) megalapító, és így befolyási övezeteiket a mongol határig kitoló japánok folyamatos – jellemzően a pánmongol eszmék köntösébe bújtatott – kihívásaival szemben. Az új mongol értelmiség számára ez elfogadható volt, hiszen törekvéseik épp a mongol kulturális hagyomány összefoglalását és a nemzeti identitás megfogalmazását célozták, amely különösen aktuális volt a több évszázados mandzsu uralom után.

A korai mongol néprajzi kutatásokat tehát egyértelműen befolyásolta a politikai háttér. Ez nem csak abból következett, hogy a modernizációt zászlajára tűző fiatal értelmiség több képviselője is a mongolok által lakott területek peremvidékéről, Burjátiaiból és Belső-Mongoliából származott, de látható volt abból is, hogy a legtöbb néprajzi expedíciót az etnikailag egyébként egységes mongol terület nyugati-mongolok, illetve északi, darhatok, tuvák lakta területeire indították.

A pánmongolizmus bár kulturális értelemben indokolható elképzelés volt, a század második harmadára elvesztette politikai lehetőségeit, így a mongol tudományosság is – annak ellenére, hogy a kezdetekben a perifériákon élő mongol csoportok kutatásával foglalkozott – fokozatosan a mongol területek központja felé fordult. A pánmongolizmus elképzelése fokozatosan a kellemetlen lett a Komintern számára és átlépte azt a határt, ami még a szovjetek számára elfogadható mértékű – kontrollált – nacionalizmus volt. Ennek középpontjában a Mongol Népköztársaság állt, azonban a perifériára, sőt a határokon túlrá szorult mongolság nem lehetett része. Burjátia – a Szovjetunió rovására – természetesen nem kapcsolódhatott a mongol területekhez, a Komintern a Belső-Mongóliában élő mongolokat a japán fasizmus lehetséges eszközeként kezdte kezelni, amely veszélyezteti a szocialista Mongólia létét. Tseveen könyve, amely kizárólag a Mongol Népköztársaság földrajzi határain belül található nem halha csoportokra összpontosított, beilleszkedett ebbe a Komintern és a szovjet által kontrollált – formájában nemzeti, tartalmában szocialista – „nacionalizmusba”, amelynek középpontjában a Mongol Népköztársaság állt, és hozzájárult egy szűken elképzelt mongol nemzet felépítéséhez.

A központtól távol eső területekkel kapcsolatban az új mongol kormányzat két problémával is szembesült. Egyrészt a forradalom győzelme után az új kormányzatnak külön figyelmet kellett fordítania a nyugat-mongóliai területek feletti fennhatóság megszerzésére, hiszen ott a korábbi évtizedben is formálódott egy szeparatista mozgalom, és nem volt egyértelmű, hogy csatlakozni akarnak-e az új kormányzathoz. Másrészt egyértelműen azonosítható volt egy a mandzsu korban kialakult halha-mongol dominancia, ami nem volt összeegyeztethető az új kormányzati ideológiával, amely az egyének és etnikai csoportok egyenlőségét hangsúlyozta. Ebből következik, hogy a Nyugat-Mongóliában élő nomádok különböző csoportjainak korai etnográfiai tanulmányozása – amire Tseveen először 1934-ben megjelent (TSEVEEN, 1997) kötete, és Rinchen fentebb említett korai munkái is példák, de ide sorolhatók olyan társtudományokhoz is köthető munkák, mint az ölotök eredetét feldolgozó négykötetes sorozat, aminek első kiadása 1936-ban jelent meg (BAYANCHULUUN, 2008) – nem csupán intellektuális gyakorlat volt, hanem egy nagyobb politikai akció része, amely az 1921-ig Mongóliára jellemző társadalmi szerkezet átalakítását, a korábbi hatalmi éltek pozícióinak megtörését és a kisebb etnikai csoportok (*baga yastan*) halha dominancia alóli „felszabadtítását” célozta. Ez a művelet azonban nemcsak etnikai csoportokat hozott létre, hanem létszámbeli hierarchiát is kialakított, a népességet a nemzetállam-építés nyugati mintáját követve két csoportra, többségre és kisebbségre osztotta.

Tseveen és Rinchen közös dolgozatukban az etnográfiát (oroszul etnografija) *khüin aimgiin sudlaln*nak (kb. „emberek közösségének tudománya”) fordították, és úgy határozták meg, hogy „az emberek civilizációjának, kultúrájának, életének, szokásainak, törvényeinek vizsgálata” (BULAG, 2011, 49.). Azt sugallták, hogy a néprajz nemcsak a kultúra és a civilizáció, valamint az emberi társadalmak változásának megértéséhez hasznos eszköz, hanem a szomszédokkal történő interakciók értelmezéséhez is, és más tudományágak, például a szociológia és a nyelvészet is széles körben hivatkoznak eredményeire. A néprajzi kutatás általuk megfelelőnek ítélt témái a következők voltak: „jog, szokások, vallási hagyomány, etnogenetikai különbségek (az *ovog ündesnii yalгаа*), folklór”. Nagyjából azokat a témákat jelölték ki, amelyekben az elmúlt száz év mongol néprajzi kutatásai mozogtak, de természetesen a felsorolást még lehetne bővíteni.

A modern mongol néprajzi kutatás intézményesülése a konszolidált szocializmus korában

A második világháború után Mongólia a konszolidált szocializmus időszakába lépett. 1946-ban Kína is elismerte az ország függetlenségét, és megindulhatott a társadalom szocialista átszervezése. Az előző korszakhoz köthető társadalmi elit háttérbe szorítása, pozícióik gyengítése és a régi rendszertől elszakadni képes új mongol társadalom kialakítása során az oktatás meg-, illetve újjászervezése, valamint az új kultúra „kialakítása” is fontos eszköze volt a hatalomnak. A nagy tisztogatás után a régi kulturális hagyomány-nyal való szakítás következő lépése volt, hogy az ujgur–mongol írást feladva bevezették a cirill abc-t. Bár ez az írásrendszer sem volt maradéktalanul alkalmas a mongol nyelv

lejegyzésére, a Mongol Népi Forradalmi Párt Központi Bizottsága és a Minisztertanács 1941 márciusában hozott rendelkezése értelmében bevezették (MOROZOVA, 2009, 106.). A lépés szimbolikus jelentőséggel bírt a *szangha* (a buddhista gyülekezet) visszaszorítása, eltüntetése, és a korábban a magas műveltséget jelentő buddhista edukációs rendszerrel történő szakítás tekintetében is. Az 1940-es évek közepétől a rendszerváltásig gyakorlatilag a szekuláris oktatási rendszer egyeduralma volt jellemző, ami az 1990-es évek vallási újjáéledése során az újjáalakult buddhista kolostorokat is nehéz helyzetbe hozta. A régi mongol kulturális emlékeket, az irodalmat nem tanították az iskolákban, a műtárgyakat (BAWDEN, 1968, 247.) – a szakrális tárgyakat már a nagy tisztogatás idején – megsemmisítették. A cél az volt, hogy az új edukációs struktúra kialakításával, továbbá a kiadványok cenzúrázásának bevezetésével a lehetőségét is elvegyék annak, hogy a mongol értelmiség a hagyományos mongol kultúrához kötődhessen.

A néprajzkutatásnak ebben a helyzetben kellett megtalálnia a szerepét. Az új korszak mongol kutatóinak megjelenése az 1950–1960-as évek fordulójára tehető, és leginkább talán Sandagsürengiin Badamkhatan, illetve Gelegjamtsiin Tserenkhand emelhető ki közülük. 1957-ben S. Badamkhatan (1934–1998), a Moszkvai Egyetem Régészeti és Néprajzi Tanszékén végzett kutató lett Mongóliában az első professzionálisan képzett etnográfus. Kutatóként kezdett dolgozni a Mongol Tudományos Intézet Történettudományi Osztályán. Hozzá csatlakozott később G. Tserenkhand, aki 1963-ban végzett Moszkvában, később mindketten kandidátusi fokozatot szereztek, és a legutóbbi időkig a néprajzi kutatást folytató mongol intézmények meghatározó vezetői voltak.

Az első, kifejezetten néprajzi kutatásokkal foglalkozó szervezeti egységet az 1950-es években hozták létre a Mongol Népköztársaság Tudományos Intézetének Történeti Osztálya alatt, Régészeti és Néprajzi Csoport néven, majd 1985-re a Mongol Tudományos Akadémia Történeti Intézetének egyik önálló osztályává bővült. Az osztályt előbb S. Badamkhatan (1985–1995), majd G. Tserenkhand (1995–2008) vezette.

1957-től az intézmény etnológiai expedíciókat is szervezett Kobdó (Khovd), Uvsz (Uvs), Csojbalszan (Choibalsan), Bulgan és Hövszgül (Khövsgöl) megyékben (*aimag*), elsősorban dörböt, dzahcsin, torgut, altaji urjanhai, mjangat, burját és halha csoportok (*yastan*) etnogenezisének, tárgyi kultúrájának, szakrális hagyományának tanulmányozására. E kutatások meghatározó alakja volt Badamkhatan, aki kisebb tanulmányok mellett 1962-ben *Khövsgöliin tsaatan ardiin aj baidlin toim* (A hövszgülí cátán nép életmódjának vázlatja) és 1965-ben *Khövsgöliin darkhad yastan* (A hövszgülí darhat etnikai csoport) címmel jelentette meg monográfiáit. E kötetek az etnicitás és az hagyomány kérdésének néprajzi szempontból történő vizsgálatában jelentettek fontos előrelépést.

Az 1960-as évek közepén megkezdődtek a mongol nomád pásztorok hagyományos nomád kultúrájának átalakulását vizsgáló kutatások. A mongol gazdaság radikális átszervezése, a szocialista kollektivizálás folyamata lezárult, így az új körülményekhez adaptálódott nomád életmód megfigyelése, az esetleges változások okainak vizsgálata lett a néprajzkutatás egyik fontos témája (TSERENKHAND, 1972, 1982).

A mongol „etnokulturális” kutatások fő iránya egyrészt a mongol népcsoportok életkörülményeinek, életmódjának tanulmányozása, az azokból származó hagyományok megismerése, másrészt a közöttük kialakult kulturális különbségek dokumentálása,

okainak tisztázása lett. Az 1960–1970-es években fontos akadémiai kérdés volt annak vizsgálata, hogy a hagyományos pásztorkodás miként korszerűsödött, változott a társadalmi fejlődésnek megfelelően. Szisztematikus néprajzi kutatásokat végeztek az állattenyésztés, a legelőváltás erdős sztyeppi, füves pusztai és a Góbi területén tapasztalható változatairól, az étkezés, a családi ünnepek, a szakrális hagyomány, a vidék és a város kapcsolatának kérdéseiben.

A mongol kutatók az 1970-es évek óta törekszenek a mongol etnicitás kialakulásával kapcsolatos kérdések összefoglalására. A mongol népcsoportok kultúrája általában közös eredetre vezethető vissza, de később a természeti vagy az adminisztratív környezet változása következtében bizonyos elemek tekintetében szétvált, és az egyes etnikai csoportokra jellemző sajátosságok alakultak ki. Ugyanakkor a mongol etnicitás folyamatát egyrészt az etnikai csoportok közötti homogenizáció, másrészt a társadalmi, gazdasági és kulturális élet minden szegmensébe való integráció jellemzi, és kiemelt jelentőséggel bír az a tény is, hogy a halha nyelvjáráson alapuló mongol irodalmi nyelv minden csoport fő nyelvéné vált (Tserenkhand – Maraalma, 2020).

Az 1960-as és az 1980-as évek között a mongol néprajzkutatók főként a kollektívákban élő pásztorok új életmódjának, illetve a mongóliai etnikai folyamatoknak és a szocialista életmódnak a tanulmányozásával foglalkoztak. Tserenkhand kutatásaiban olyan kérdésekre összpontosított, mint a vizsgált etnosz (*ugsaatan*) történelmi fejlődése és jellemzői, illetve az általuk lakott területek sajátosságai; a pásztorok életének és tudatának változása a szocialista korszakban, valamint a modernizációnak köszönhetően a nomád szállásokon megjelent új használati tárgyak. A témában 1972-ben megjelent monográfiája: *Khödöö aj akhuin negdelchdiin örkh ger akhui* (A kollektív kolhoz tagok háztartásai és élete a vidéki gazdaságban).

Ezekben az években a kutatás fókuszja a központi mongol területeken élő halha népesség felé fordult. Miközben a professzionális néprajzi kutatás korai időszakaiban elsősorban a periférián élő kisebb népcsoportokra irányult a kutatás, az 1970-es évektől fokozatosan a perifériáról a központ felé fordult. Ez valójában egy nagyobb „szocialista nemzetépítési projekt” része volt, és itt kétségkívül igazodtak a kultúrpolitika elvárásaihoz is.⁸ Az 1960-as évek eleje előtt, mint már említettük, az etnográfusokat az etnikai származás sajátosságai, valamint néhány kis(ebb) etnikai csoport (*yastan*) anyagi és szellemi kultúrája érdekelte, a következő évtizedtől azonban elkezdtek értékelni az „etnikai folyamatokat”, az „egyesült szocialista mongol nemzet” (*ündesten*) kialakulását (Bulag, 2011). A halha mongolok fókuszba kerülése a társtudományok tekintetében is megfigyelhető volt. Vezető mongol történészek, mint Shirendeb, Ochir, Natsagdorj, a nagy történelmi összefoglalások megjelentetése mellett a halhák történelmi kutatásának is számos fontos publikációt szenteltek. Natsagdorj, aki 1962-től harminc éven át vezette a Történettudományi Intézetet, 1963-ban jelentette meg a *Khalkhiin tüükh* (A halhák története) című, mérföldkönek számító könyvét. D. Gongor, az intézet tudományos titkára a kétkötetes *Khalkhiin tovchoon* (A halhák rövid története) című munkáját 1970-ben, illetve 1978-ban adta ki.

⁸ A szakirodalomból kitűnő hasonló következtetéseket a Tserenkhanddal készített 2022-es interjú is megerősíti.

A tudományos intézmények a nemzetközi kapcsolatok tekintetében alapvetően a korábbi mintákat követték, elsősorban a szovjet, illetve a szocialista országokból érkező kutatók dolgozhattak együtt mongol kollégáikkal. Az 1960-as évekre tehető,⁹ hogy két magyar néprajzkutató is eljutott mongol területekre. Egyikük, Diószegi Vilmos 1960-as évekbeli kutatásai már a kortársak számára is ismertté váltak, és meghatározóak lettek a hazai és nemzetközi sámánizmus-kutatás területén. Földes László 1967-es, Dornod aimagban végzett terepmunkája kevésbé ismert, de kiváló példája annak, hogy a korszakban milyen keretek között dolgozhatott terepen egy kutató Mongóliában. Érdekes tény, hogy mindkét magyar néprajzos munkája szélesebb körben gyakorlatilag ismeretlen volt a mongol kollégák előtt, de ez az utóbbi időben végzett munkánknak köszönhetően változóban van. A mongolok tudománytörténet iránti érdeklődése, a velük kapcsolatos korábbi kutatások számbavételére való törekvésük egybeesik azzal az elképzeléssel, hogy a magyar kutatók által a korábbi évtizedekben gyűjtött anyagokat érdemes „visszavinni”, megismertetni a forrásközösség, illetve a mongol kutatóközösség tagjaival is. Jelenleg leginkább a Diószegi és Földes által készített fotóanyag mongóliai megismertetésén dolgozunk.

Bár Mongólia iránti érdeklődésük alapvetően más tőről fakadt, mindkét magyar kutató a szocialista szövetségi rendszerben kialakult tudományos kapcsolatoknak köszönhetette a terepre jutását. Diószegit egyértelmű tudományos érdeklődés vezette délszibériai terepei után Mongóliába, míg Földes inkább csak kiegészítő tapasztalatként tekintett a mongol terepre a pásztorkodás-kutatás során. Mindketten a központtól távolabb eső területeken gyűjtöttek, bár témaválasztásukban, megközelítésükben alapvetően eltértek egymástól.

Diószegi egy olyan korszakban tudta véghezvinni a sámán hagyományok vizsgálatát, amikor ez a téma egyáltalán nem volt a mongol néprajztudomány homlokterében, sőt alapvetően ellentétben állt a szocialista kormányzat kultúrpolitikai törekvéseivel. Jelentősége éppen azért kiemelten fontos a mongol tudománytörténet számára, mert a nemzeti kultúra olyan sajátosságaira hívta fel a figyelmet, amelyek a mongol kulturális önazonosság megfogalmazása tekintetében voltak lényegesek. Ingoványos talajon mozgott, amit az is bizonyít, hogy az útja előkészítésben közreműködő Rinchen, mint említettük, csak közvetve tudta segíteni a magyar kutató terepmunkáját, mert akkor már nacionalista meggyőződése miatt fokozatosan a tudományos élet peremére szorult.

Diószegit a terepre mongol kutatók kísérték, mivel sem hely-, sem nyelvismerettel nem rendelkezett, illetve a korszak gyakorlatának megfelelően külföldi kutatók önállóan nem mozoghattak a terepen.¹⁰ Egyikük a fiatal Badamkhatan volt, akinek a mongol néprajztudományban betöltött kiemelt szerepét fentebb igyekeztünk hangsúlyozni, és akinek

⁹ Fiatal magyar mongolisták: Róna-Tas András, Kara György és Köhalmi Katalin 1957-ben már eljutottak Mongóliába. Tulajdonképpen azzal a kutatóúttal indult a 20. század második felének magyar–mongol tudományos együttműködése (SZILÁGYI, 2021, 23., 2024b, 5.)

¹⁰ A korszakban kiadott beutazási engedélyek egy adott területre, például a fővárosra szóltak. Azt elhagyni tilos volt, ahogyan azt Sárközi Alice magyar mongolista is megtapasztalhatta 1966-ban, amikor mongóliai részképzése idején a férjével elhagyták a fővárost, és a rendőrség szállította őket vissza vidékről Ulánbátorba (Sárközi Alice és Kónya Albert szíves szóbeli közlése alapján).

darhatokról írt összefoglaló monográfiájára biztosan hatással voltak Diószegi darhat sámánhagyománnyal kapcsolatos kutatásai (DIÓSZEGI, 1961). A másik fiatal mongol Otgonii Pürev (1931–2020) volt, aki – talán nem függetlenül Diószegi hatásától – a későbbiekben a mongol sámánizmus meghatározó kutatójává vált (PÜREV, 2002, 2003).

Földes László Dornod aimagban kutatott, az ő terepre jutását is a kétoldalú tudományos kapcsolatokat szabályozó keretszerződés tette lehetővé. Földes jól mérte fel, hogy a számára ismeretlen terepen teljesen ki lesz szolgáltatva a helyi segítőknek, a munka eredményessége csak kis részben függött a magyar kutató elképzeléseitől. Sokkal nagyobb befolyással volt erre, hogy terveit képes-e elfogadtatni a mellé kirendelt helyi munkatársakkal, illetve a helyi bürokrácia vezetőivel. Amint utaltunk rá korábban, a szocialista időszakban Mongóliában a terepre jutást komolyan befolyásolta az adminisztratív környezet, a rendkívül túlbürokratizált rendszer gyakorlatilag minden szintjén meg kellett küzdeni a munka megvalósításáért. Ráadásul a rendszeren belüli hierarchia nem feltétlenül biztosította, hogy egy felső szintű döntést az alsóbb szinteken maradéktalanul végrehajtanak. Földesnek ebben a tekintetben szerencséje volt. A mellé rendelt Ch. Sodnom, az ulánbátori múzeum néprajzosa sok segítséget nyújtott a magyar kutatónak.¹¹ Földes örömmel számol be arról szakmai jelentésében, hogy a választott terepet a mongol kolléga jól ismerte, megfelelő kapcsolati hálóval rendelkezett a terepmunkára kijelölt Dornod megyében, illetve a megyeközpontban, Choibalsanban.¹² Ugyanakkor élünk a gyanúperrel, hogy a terepet nem a magyar kutatóval történő konzultáció alapján választották, hanem éppen azért utaztak Dornodba, mert a helyi segítő azon a területen rendelkezett olyan kapcsolatokkal, amelyek a kutatómunka sikeres megvalósítására esélyt adtak. Akárhogy is történt, Földes örömmel számolt be a terepen töltött összesen 18 napról, és a munkáját sikeresnek értékelte (SZILÁGYI, 2024b).

Az 1980-as években a mongol néprajzi kutatások legfontosabb feladata a három kötetes *Mongol néprajz* sorozat megírása lett. A kötetek végül majd tízéves eltolódással jelentek meg (*Mongol ugsaatnii züi I.* 1987; *Mongol ugsaatnii züi II.* 1996a; *Mongol ugsaatnii züi III.* 1996b), és a diszciplína meghatározó kiadványai lettek. Az első kötet a halha mongolok között gyűjtött néprajzi anyagokra koncentrált, a második a nyugati-mongol (ojrát) kutatásokat összegzi, míg a harmadik a burját, barga, üdzümcsin, dariganga, hoton, réntartó tuva, hamnigan anyagokat adja közre. A sorozat megírásában a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet Néprajzi Osztályának kutatói, S. Badamkhatan, G. Tserenkhand, G. Batnasan, Ts. Ayush, D. Tangad, T. Disan, D. Nansalmaa, L. Jamsran, G. Menes, I. Lkhagvasüren, G. Gantogtokh vettek részt. A kutatók igyekeztek összegezni az addigi mongol néprajzi kutatási eredményeket az etnikai csoportszerkezet, a gazdálkodás, a nomád állattartás, a legelőváltás, a hagyományos anyagi kultúra és a társadalmiszerkezet témakörében.

A kisebb tanulmányok és összefoglaló kötetek mellett a Mongol Tudományos Akadémia intézetének az 1959 óta folyamatosan megjelenő *Ugsaatan sudlal* (Néprajz) című

¹¹ Vezetéknévéről nem találtam információt sem a jelentésben, sem a róla készített fényképeken.

¹² A várost az eredeti nevééről (Bayan Tümen) 1941-ben, a mongol bolsevik forradalom 20. évfordulója tiszteletére nevezték át Choibalsanra, a mongol személyi kultuszt létrehozó egykori diktátor, Khorloogiin Choibalsan neve után. Choibalsanról részletesen lásd: SZILÁGYI, 2019.

folyóirata, valamint a Mongol Állami Egyetem Régészeti és Antropológiai Tanszéke által 2002 óta megjelentetett *Mongol arkheologi, antropologi, ugsaatan sudlaliin setgöl* (Mongol régészeti, antropológiai és néprajzi folyóirat) vált a terület két meghatározó folyóiratává. Az akadémiai intézet mellett a mongol néprajztudomány másik fontos intézménye a Mongol Állami Egyetem tanszéke lett, de a mongol néprajzi oktatás már a rendszerváltás utáni időszakra vezet bennünket.

A mongol néprajz és antropológia a politikai rendszerváltás után

Az 1990-es évek legelején lezajlott politikai rendszerváltás, az 1992 januárjában elfogadott új mongol alkotmány és az évtizedben kialakuló új szakpolitikai háttér újra megváltoztatta a mongol néprajztudomány környezetét. Ez részben az intézményi keretek átalakulását jelentette, de a diszciplína társadalompolitikai szerepe is megváltozott.

Az intézményi keretekben a legmarkánsabb változás, hogy 1991-ben Kh. Nyambuú vezetésével a Mongol Nemzeti Egyetem Bölcsészettudományi Karán létrejött az Néprajzi Tanszék. A korábbi években a diszciplínának nem volt felsőoktatási képzési helye, a néprajz szakos kutatók külföldön, a Szovjetunió egyetemein szerezték meg a képzettségüket. 1998-tól G. Tserenkhand vette át a tanszék irányítását, ahol professzori címet is szerzett. Irányításával folytatódhatott a mongol néprajzosok fiatal generációjának képzése, és 1998 óta hét PhD fokozat és nagyjából 20 diplomamunka témavezetője volt.¹³

Az ezredforduló utáni első évtized jelentős változást hozott a képzési modellben. Japánból történt hazatérése után 2004-ben L. Mönkh-Erdene vette át a tanszék irányítását, így vezető pozícióba került az első olyan mongol kutató, aki nem a szovjet iskolában, illetve az orosz etnográfiai iskola követőjeként vált a mongol néprajzi kutatás meghatározó alakjává.¹⁴ A nyugati mintát, a kulturális antropológia módszertanát és elméleti megközelítéseit követő fiatal generáció a korábbi iskola képviselőit konzervatív kutatási szemlélettel vádolta, és lépéseket tett az antropológiai iskola elfogadtatása felé. Mönkh-Erdene jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a néprajzi tanszék oktatóival, az egyetem vezetésével elfogadtassa az antropológiát mint új tudományos diszciplínát. Erőfeszítéseit nem csak a tanszék nevének megváltoztatásában merültek ki, de igyekezett olyan oktatókat is alkalmazni, akiknek voltak antropológiai műhelyekben szerzett tapasztalatai. A stafétát 2008-ban adta át D. Bum-Ochirnak, a Cambridge-i ösztöndíj után hazájába visszatért fiatal antropológusnak, aki követte őt a tanszék élén. Erőfeszítéseiknek köszönhetően az egyetemen és a szélesebb tudományos közegben is sikerült elfogadtatni elképzeléseiket, és létrejöhetett az új tanszék. 2013-ban az egyetemi struktúrában bekövetkezett változás során a régészeti tanszéket összevonták az antropológiaival, így a Mongol Állami Egyetemen jelenleg Régészeti és Antropológiai Tanszék működik. A tanszéknek megalakulása óta komoly nyugati tudományos kap-

¹³ G. Tserenkhand szíves szóbeli közlése alapján.

¹⁴ Mönkh-Erdene a Hokkaidó Egyetemen szerezte PhD fokozatát, dolgozott a Stanford University-n és a Max Planck Intézetben is. Kutatásai alapvetően a nemzeti, szubetnikai identitások, az etnicitás, nacionalizmus vizsgálata elsősorban a posztszovjet korszakban.

csolatai vannak, azonban a mongol tudományosságban elfoglalt helye a csaknem két évtizedes erőfeszítések ellenére még mindig bizonytalan.

Az elmúlt években a néprajztudomány területét szakpolitikai keretek között is határozottan támogató kormányok tevékenységének köszönhetően a tudományág szerepe, társadalomra gyakorolt hatása és haszna nőtt. Az elmúlt évtizedekben újraformálódó és újrafogalmazott mongol nemzeti identitásban a néprajztudomány által vizsgált kulturális minták, a hagyományos nomád életforma, az ünnepek, a vallásosság szerepe megnőtt, így a diszciplína társadalmi presztízse is emelkedett. A kulturális örökségvédelmi törvény módosításainak köszönhetően a nagyberuházások megindítása előtt nem csak régészeti feltárásokat, de néprajzi kutatómunkát is kötelező végezni. Az új projektek e munkák finanszírozására is elkülöníthetnek forrásokat.

Jó példa erre, hogy a Mongol Tudományos Akadémia Történeti és Néprajzi Intézete (2019-től ez a neve az intézménynek) számos beruházás előtt végzett kutatást a szellemi kulturális örökséggel kapcsolatban. Így 2010 óta az Oyu Tolgoi bányászati beruházás által finanszírozott projekt keretében folyik a szellemi kulturális örökség kutatása, és több mint tíz terepkutatást végeztek Ömnögov' aimag (megye) olyan területein, mint Khanbogd, Manlai, Bayan-Ovoo és Dalanzadgad. A kulturális örökséggel kapcsolatos néprajzi kutatásoknak nagy lendületet adott, hogy Mongólia 2005-ben csatlakozott az UNESCO szellemi kulturális örökség programjához.

Bár kétségtelen, hogy a néprajzi, antropológiai kutatásokon belül kialakultak bizonyos generációs konfliktusok Mongóliában, ezek napjainkra elcsitulni látszanak. A diszciplína képviselői a rendszerváltás előtti évtizedekben gyűjtött anyagokra elsősorban forrásként tekintenek, és ha meg is fogalmazódnak módszertani kritikák, azokat gyakran felülírja a korábban dokumentált anyagok jelentősége. Ahogyan azt már említettem, napjainkban a mongol néprajzi, történettudományi érdeklődés egyik fontos eleme a korábban gyűjtött adatok megismerése, rendszerezése és (akár ismételt) közreadása, amely a mongol kutatók által gyűjtött néprajzi adatokra is vonatkozik. S. Chuluun, a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Régészeti Intézetének egykori igazgatója hivatalba lépése után szinte azonnal megkezdte ezt a munkát. Vezetésével már 2011-ben kiadták az 1960–1990 között született néprajzi terepmunkanaplók egy részét, lehetővé téve az ott rögzített adatok megismerését és újraértékelését (CHULUUN, 2011). E munka következő lépése a már említett fotóalbum-sorozat, amelyben a magyar kutatók fényképeit is igyekszünk megjelentetni, hiszen a Diószegi Vilmos vagy Földes László által a múlt század közepén készített fényképek jelentős forrásértékkel bírnak.

Napjainkban a Mongóliában folyó néprajzi vizsgálatok egyrészt a kisebb etnikai csoportokra épülő korábbi kutatási hagyományokat folytatják, másrészt egyes új társadalmi jelenségek, például a korábban soha nem látott léptékű modernizáció és urbanizáció, a környezeti változások (így a bányászati beruházások által okozottak), valamint olyan újjáéledő vallási jelenségek, mint a sámánhagyományok, illetve az ismét virágzó buddhizmus társadalmi szerepének vizsgálatára fókuszálnak. A kutatás forrásanyagát a rendszeres terepmunkák mellett elsősorban már az archívumokban hozzáférhető korábbi kutatási anyagok, a Badamkhatan vezetésével közreadott háromkötetes munka, és az annak alapjául szolgáló gyűjtések adják.

Az 1990 utáni posztszovjet Mongóliában, és még inkább az elmúlt másfél évtizedben az új mongol identitás megkonstruálása során felértékelődött az *ulamjlalt soyol* (hagyományos kultúra), amely elsősorban a mongol államalapítás, a Nagy Mongol Birodalom történeti jelentőségét, és a hagyományos nagyállattartó nomád gazdálkodáshoz köthető kulturális jelenségek szerepét hangsúlyozza. Ahogyan Mönk-Erdene és Bum-Ochir egy közös munkájukban (MÖNKH-ERDENE – BUM-OCHIR, 2019) kiemelik, az utóbbi években egyre több nyíltan nemzeti érzelmű, nacionalista kampány zajlott, amelyek a nemzeti (*ündesnii*), hagyományos (*ulamjlalt*) kultúra (*soyol*) újjáélesztését, megőrzését szorgalmazzák, legyen szó a hagyományos viseletekről, az ujjur-mongol írás bevezetéséről, a szakrális hagyományról vagy az ünnepekről, tehát a hagyományos mongol (nomád) kultúra egyfajta újjáéledéséről beszélhetünk. Ezt lehet ugyan a nacionalizmus egyfajta posztmodern megnyilvánulásának is tekinteni, de értelmezhető a globalizáció hatásaira adott válaszként is. Az elmúlt harminc évben Mongóliában olyan intenzitású gazdasági, társadalmi változások zajlottak le, a modernizáció olyan gyorsan történt, amely egyfajta – más országokban is tapasztalható – értékválságot teremtett. Ebben a közegben az, hogy mit tekintünk „hagyományos” kulturális elemnek, alapvető jelentőségű kérdés, aminek megválaszolását a mongol társadalom elsősorban a tudományos közösségtől várja. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a mongol néprajz, szociokulturális antropológia erőforrásai ma még meglehetősen korlátozottak a tudományos intézményekre rótt feladatok elvégzéséhez. Az emberi erőforrás szűkös, a tudományos utánpótlás akadozik, és bár a kormányzat az elmúlt öt évben a meglévő tudományos műhelyek mellé újakat is létrehozott – pl. a 2022 őszén megnyílt Dzsingisz kán Nemzeti Múzeum (Chinggis khaan Ündesnii Muzei), vagy a Dzsingisz kán Kulturális Örökség Intézet (Chinggis khaanii Öv, Soyoliin Khüreeleen) –, az elmúlt két évben mindössze egy antropológiai dolgozatot védtek meg a Mongol Állami Egyetem tanszékén.¹⁵

A forráshiányra adott egyik lehetséges – bár nem elégséges – válasz a nemzetközi együttműködések kialakítása lehet. A rendszerváltás óta eltelt évtizedekben a korábbi tudományos együttműködések mellett megjelentek a nyugati, japán, dél-koreai és kínai kapcsolatok is. A mongol etnográfusok számos külföldi kutatóintézetrel építettek ki együttműködést, köztük a Cambridge-i Egyetem Mongol és Belső-Ázsiai Tanulmányok Központjával az Egyesült Királyságban, a japán Shiga Prefectural University-vel, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpontjával, a magyar Néprajzi Múzeummal, illetve orosz, burját, tuva és kalmük tudományos intézetekkel, de a kínai Belső-Mongol Állami Egyetemmel és más kutatási központokkal is. Ezek az együttműködések új kutatási megközelítéseket, módszertant, diszciplináris változásokat is hoztak a mongol tudományos életbe, amire jó példa a Mongol Állami Egyetem antropológiai műhelyének létrejötte, vagy a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Régészeti Intézetének átalakítása. Az intézményt a Mongol Akadémia részleges szervezeti átalakításainak keretein belül 2019-ben Történettudományi és Néprajzi Intézetnek

¹⁵ G. Byambaragchaa 2024 májusában védte meg *Daguu malchid: „Oyu Tогоi” uurkhai orchmiin.* (Szatellit pásztorok: az „Oyu Tolgoi” bánya körül) című antropológiai PhD disszertációját a Mongol Állami Egyetem antropológiai tanszékén. A dolgozat az „Oyu Tolgoi” projekt keretében zajló bányászati beruházás nomádokra gyakorolt hatásait vizsgáló nagyobb kutatás keretében született.

nevezték át, így emelve be az intézet nevébe az évtizedek óta itt folyó néprajzi kutatásokat. A névváltoztatás nem csak formális. Több fiatal kutató felvételével erősítették a diszciplináris kutatási feltételeket, illetve új kutatási programok, például a fentebb már hivatkozott tudománytörténeti kutatás indítása mellett publikációs platformokat is létrehoztak. Utóbbiak közül fontos megemlíteni a külföldi etnológusok által végzett kutatások mongóliai megismertetésének céljából létrehozott, fentebb már hivatkozott könyvsorozatot. Az intézet részleges átalakítása során nemzetközi példák is inspirálták az intézmény vezetőjét, S. Chuluunt, és ebben a tekintetben a magyar néprajzos műhelyekkel kialakított szoros kapcsolatai is fontos szerepet játszottak.

Ma Mongóliában a térség más területeihez¹⁶ képest jóval könnyebb tudományos kutatásokat megvalósítani. A terepre jutást ugyan szabályozzák, a kutatási terveket – főleg az olyan speciális területeken, mint a régészet – ellenjegyeztetni kell a szakpolitikai döntéshozókkal, de alapvetően elmondható, hogy nem nehezítik a külföldi kutatók terepre jutását az egyéni kutatások tekintetében sem, bár kétségtelen, hogy mongol intézményi partnerrel együttműködve a programok megvalósítása jóval könnyebb. Mongólia 1990-ben felszámolta azokat az akadályokat, amelyek a kutatást korlátozták, és az 1990-es évek viszonylagos szabályozatlansága után mára jól meghatározott adminisztratív környezetben végezhetik munkájukat a kutatók.

Összegzés

Ahogy a fenti rövid összefoglalásból is kitűnik, az intézményesült tudományos kutatás Mongóliában immár egy évszázados múltra tekint vissza. A néprajzi kutatás tudományos kereteinek, hátterének kialakításában alapvető jelentőségű volt a szovjet szövetségi rendszerben biztosított intézményi keret, amely a 20. század jelentős részében meghatározta a diszciplína módszertani hátterét is. Ugyanakkor a politikai rendszerváltás után nem következett be markáns szakítás a korábbi a tudománytörténeti korszakkal, bár a felsőoktatási intézményekben a 2000-es évek első évtizedében bevezetett névváltoztatás akár jelezhetett volna egy radikális elfordulást a szovjet típusú kutatástól a nyugati stílusú szocio-kulturális antropológia felé.

A mongol tudományos műhelyek inkább érdeklődéssel fordulnak az 1990 előtt gyűjtött anyagok felé, amiket az alapkutatás felbecsülhetetlen jelentőségű forrásanyagának tekintenek. Az elmúlt évtizedben a mongol kutatók kiemelt programokat indítottak a diszciplína történetének összefoglalására. A program 2019–2022 között zajlott. A 2010-es évek elején a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi és Régészeti Intézete megkezdte az 1960-as évektől induló korszak néprajzi gyűjtőfüzeteinek rendszerezését, részbeni publikálását is

A terepmunka jelentések elkészítésének gyakorlata az 1960-as évekre nyúlik vissza, és napjainkban a mongol kollégák ezekre a „nyers”, részben feldolgozatlan vagy publikálatlan adatokat tartalmazó anyagokra fontos kiindulópontként tekintenek, akkor is,

¹⁶ Kínával kapcsolatban lásd Sárközi Ildikó Gyöngyvér tanulmányát a jelen kötetben (SÁRKÖZI, 2024).

ha ma másként gondolkodnak a kutatás módszertanáról, a publikációkról, mint az adott terepmunkák megszületésének időszakában. A mai néprajzi vizsgálódások egyik legfőbb kiindulópontja a három kötetes mongol összefoglalás, amely a mongol etnográfiai kutatás történetének legnagyobb szabású munkája.

Részben a konszolidált szocializmus időszakában megkezdett munkák folytatásaként a napjainkban Mongóliában folyó néprajzi kutatás az etnikai csoportokra épülő, korábban végzett regionális vizsgálódások továbbvitelére, illetve egyes új társadalmi jelenségek és környezetek megismerésére fókuszálnak. Ez utóbbiak tekintetében már megjelent a fiatal generáció új szellemű, a kulturális antropológia módszertanát követő tevékenysége. A megújulás egyik új iránya lehet a mongol határokon túlra történő „kilépés”, hiszen a mongol néprajzi kutatás a megelőző időkben jellemzően a mongol nomádokra koncentrált.

Ma a mongol néprajzi, történettudományi kutatás élvezi azt a kiváltságot, hogy központi szerepet tölt be a kultúra, a társadalom, valamint Mongólia történelmének tanulmányozásában és átalakításában. Az elmúlt csaknem másfél évtizedben kiemelten fontos szerepet vívott ki a Mongóliában zajló emlékezetpolitikai, örökségesítési folyamatok befolyásolásában, intézményi háttérének kialakításában. A mongol néprajzkutatók, a történészekkel, irodalomtudósokkal és általában a bölcsészettudományok képviselőivel együtt képesek bemutatni, formálni a mongol nemzeti kultúrát, meghatározva annak kötődését és tartalmát, közvetlenül befolyásolva a mongol nemzeti identitás rekonstrukciójának folyamatát.

Ehhez a tevékenységhez az intézményi struktúra is rendelkezésre áll, ugyanakkor az utóbbi években létrejöttek olyan új kulturális intézmények – Dzsingisz kán Nemzeti Múzeum, Dzsingisz kán Kulturális Örökség Intézet – amelyek ezt a funkciót erősíteni próbálják. Ezzel együtt azonban a kutatási, felsőoktatási intézményi keret mellett nincs olyan múzeum, amelyet kifejezetten a néprajzi gyűjtemények bemutatására alapítottak volna. Jelenleg a Mongol Nemzeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum – közkeletű nevén Zanabazar Múzeum –, illetve megyeközpontok kisebb múzeumainak regionális gyűjteményeket bemutató kiállításain ismerkedhetünk meg néprajzi tárgyakkal. Ez a helyzet a közeljövőben változni fog. Jelenleg is folyik Töv megyében egy új Néprajzi Múzeum építése, amely a jelenlegi tervek szerint a Dzsingisz kán Nemzeti Múzeum intézményi irányítása alatt, a múzeummal és az akadémiai kutatóintézzettel kialakított szakmai együttműködés keretében fogja megkezdeni a munkát a közeljövőben.

A kétségkívül előremutató változások mellett azonban el kell ismerni, hogy a jövőt bizonyos kihívások terhelik. Érezhető az emberi erőforrás hiánya, a tudományos műhelyekben dolgozók létszáma nem kielégítő, és az egyetemi oktatás ellenére az utánpótlás biztosítása sem egyértelmű. Az új intézmények alapítása mellett látszanak a finanszírozási problémák is. A tudományos ágazat a világ több pontjához hasonlóan Mongóliában is alulfinanszírozott. Annak ellenére, hogy a kormányzat a kommunikáció szintjén hangsúlyozza a tudományos kutatás fontosságát, és a mongol Oktatási Minisztérium (Bolovsroliin Yaam) új vezetése kifejezetten ambiciózus célokat fogalmazott meg a tudományos és oktatási intézmények együttműködésének elősegítése, társadalmi szerepük növelése érdekében tett lépésekről, ezek hatása csak évek múlva válhat érzékelhetővé.

Irodalom

BAATARKHÜÜ, B-Ö.

2017 *Mongol Ulsiin tuvachuud* [A mongóliai tuvák]. Ulaanbaatar, Admon Print.

BADAMKHATAN, S.

1962 *Khövsgöliin tsaatan ardiin aj baidal* [A hövszögöli cátánok élete]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

1965 *Khövsgöliin darkhad yastan* [A hövszögöli darhatok]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

BADAMKHATAN, S. (red.)

1987 *Mongol Ulsiin ugsaatanii züi I. Khalkhiin ugsaatanii züi* [Mongol néprajz I. Halha néprajz]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

BADAMKHATAN, S. – TSERENKHAND, G. (red.)

1996a *Mongol Ulsiin ugsaatanii züi II. Oiradiin ugsaatanii züi* [Mongol néprajz II. Ojrát néprajz]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

1996b *Mongol Ulsiin ugsaatanii züi III. Buriad, barga, üzemchin, dar'ganga, khoton, tuva-tsaatan, tuva-malchin, khamnigan yastnuudiin ugsaatanii züi* [Mongol néprajz III. Burját, barga, üdzümcsin, dariganga, hoton, réntartó tuva és hamnigan népcsoportok néprajza]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

BANZAROV, Dorzhi

1891 *Chernaja vera ili shamanstvo u Mongolov i drugija stati*. Sanktpeterburg, Tipografija Imperatorskoj Akademi Nauk.

BATDORJ, Ch.

2022 *Mongol ulsiin shinjlekh ukhaanii baiguullagaas ugsaatan sudlaliin chigleleer yavuulsan sudalgaa* [A mongol tudományos intézmények által végzett néprajzi kutatások]. In: CHULUUN, S. – TSERENKHAND, G. (red.): *Mongol ugsaatan sudlaliin tüükhen toim* [A mongol néprajzkutatás történeti áttekintése]. 13–31. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi, Tüükh, Ugsaatanii züin Khüreelelen.

BATNASAN, G.

1978 *Bügd Nairamdakh Mongol Ard Uls dakh'negdelchdiin aj akhuigaa khötlökh arga ajillagaa (etnografiiin sudalgaa)* [A szocialista szövetkezetek irányításának módja a Mongol Népköztársaságban (néprajzi tanulmány)]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

BAYANCHULUUN, B.

2008 *Dörvön ööldiin tüükh* [A négy ölot (nemzetség) története]. (Bibliotheca Oiratica X.) Ulaanbaatar, Soyombo printing KhKhK.

BAWDEN, Charles R.

1968 *Modern History of Mongolia*. New York – Washington, Frederick A. Praeger.

BYAMBARAGCHAA, G.

2022a *Shinjlekh ukhaan sudlal ba ugsaatan sudlaliin tüükhiin yerönkhii oilgolt* [A tudományos kutatás és a néprajz történetének általános áttekintése]. In:

- CHULUUN, S. – TSERENKHAND, G. (red.): *Mongoliin ugsaatan sudlaliin tүүikhэн тоим* [A mongol néprajzkutatás történeti áttekintése]. 7–12. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi, Tүүikh, Ugsaatanii зүүн Khүreelen.
- 2022b Angli Mongolch erdemnii Mongoliin ugsaatan sudlaliin chigleer yavuulsan sudalgaa [Angol mongolisták mongol néprajzi témákban végzett kutatásai]. In: CHULUUN, S. – TSERENKHAND, G. (red.): *Mongol ugsaatan sudlaliin tүүikhэн тоим* [A mongol néprajzkutatás történeti áttekintése]. 181–192. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi, Tүүikh, Ugsaatanii зүүн Khүreelen.
- BIRTALAN Ágnes
- 2009 *Gábor Bálint of Szentkatolna, A Romanized Grammar of the East- and West-Mongolian Languages. With popular Chrestomathies of both Dialects.* (Budapest Oriental Reprints: Series B 3) Budapest, Library of the Hungarian Academy of Sciences – Csoma de Kőrös Society.
- 2015 Kalmyk and Khalkha Ethnographica in Gábor Bálint of Szentkatolna's Manuscripts (1871–1873). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 68, 3, 253–267. <https://doi.org/10.1556/062.2015.68.3.1>
- 2012 Religion and Mongol Identity in the mid-19th Century Uрга: On the Basis of a Mongolian Monk's Oral Narratives Recorded by Gábor Bálint of Szentkatolna in 1873. *Quaestiones Mongolorum Disputatae*, 8, 25–54.
- BULAG, E. Uradyn
- 2011 Foundations of Mongolian Ethnology. In: CHULUUN, S. (red.): *Field Reports in Mongolian Ethnology. Studia Ethnologica Document Series I. Tomus I–XI.* 46–66. Ulaanbaatar, Institute of History, Mongolian Academy of Sciences – Mongolia and Inner Asia Studies Unit, University of Cambridge.
- BUM-OCHIR, D.
- 2008 *Uls төрийн khүн sudlaliin onoliin үүд* [Elméleti bevezetés a politikai antropológiába]. Ulaanbaatar, Bembi Khevleliin gazar.
- BUM-OCHIR, D. – MÖNKH-ERDENE, L.
- 2012 *Niigem, soyoliin khүн sudlaliin onoliin үүд* [Elméleti bevezetés a társadalmi és kulturális antropológiába]. Ulaanbaatar, Admon Khevleliin gazar.
- CONSTEN, Hermann
- 2019 *Tsövүүн tsagiin erchlees dundakh Mongol ornoor* [Veszedelmes időken Mongólián át]. Ulaanbaatar, Nepko Khevleliin Gazar.
- CHULUUN, S. (red.)
- 2011 *Field Reports in Mongolian Ethnology. Studia Ethnologica Document Series I. Tomus I–XI.* Ulaanbaatar, Institute of History, Mongolian Academy of Sciences – Mongolia and Inner Asia Studies Unit, University of Cambridge.
- CHULUUN, S. – TSERENKHAND, G. (red.)
- 2022 *Mongoliin ugsaatan sudlaliin tүүikhэн тоим* [A mongol néprajzkutatás történeti áttekintése]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademiin, Tүүikh, Ugsaatanii зүүн Khүreelen.

DIÓSZEGI Vilmos

1961 Problems of Mongolian Shamanism. *Acta Ethnographica*, 10, 195–206.

GILMORE, James

2013 *Mongolchuudiin dund* [Mongolok között]. Ulaanbaatar, Mönsudar.

GREGENSEN, Malin

2023 Nordic Connections: Norwegian and Swedish Missionaries in Changsha in the 1920s. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 51, 3, 442–463. <https://doi.org/10.1080/03086534.2023.2205691>

HASLUND-CHRISTENSEN, Henning

2010 *Mongol khün, Mongol burkhad* [Mongol ember, mongol istenek]. Ulaanbaatar, Bitpress.

HEDLES, John

2009 *On Tramp among the Mongols (1906)*. Whitefish, Kissinger Publishing.

HESSE, Klaus

1987 On the History of Mongolian Shamanism in Anthropological Perspective. *Anthropos*, 82, 403–413.

HEUSCHERT-LAAGE, Dorothea

2020 Mobility and the origins of Mongolian Ethnography. Lobsangchoidan's Understanding Mongolian Customs (1918). *Acta Mongolica*, 19, (539), 30–40.

HOPKIRK, Peter

1992 *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*. New York, Kodansha International.

JANHUNEN, Juha

2012 Mongolian Studies in the Nordic Countries: A Brief Historical Survey. *Northern Humanities Studies, (北方人文研究)*, 5, 43–55.

JOCHELSON, Waldemar

1928 Northern Mongolia. *American Anthropologist*, 30, 4 (Oct.–Dec.), 699–705.

KARA György

1998 *Mongol–Magyar kéziszótár*. Budapest, Terebess Kiadó.

KONAGAYA, Yuki

2021 Expedition Photographs of Mongolia (1880–1930). *Bulletin of the National Museum of Ethnology*, 45, 3, 517–567.

LOBSANGCHOYIDAN

1981 *Mongyol-un jang ayali-yin oyilaburi* [A mongol szokások megismerése]. Kökeqota, Öbör Mongyol-un arad-un keblel-ün qoriy-a.

MONTELL, Gösta

1940 *A mongol pusztákon keresztül*. Budapest, Athenaeum.

MONTERO, Luis

2011 *Studying Anthropology in Mongolia*. Open Society Foundations. <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/studying-anthropology-mongolia> (letöltés ideje: 2024. október 16.)

MOROZOVA, Irina Y.

2009 *Socialist Revolutions in Asia. The social history of Mongolia in the twentieth century*. Abington – New York, Routledge.

MÖNKH-ERDENE, D. – BUM-OCHIR, D.

- 2019 Revitalisation of Cultural Heritage in Mongolia: Development, Legislation and Academic Contribution. *Inner Asia*, 21, 83–103.
<https://doi.org/10.1163/22105018-12340117>

MYAGMAR, N.

- 2022 Daniin mongolch erdemtnii Mongoliin ugsaatan sudlaliin chigleleer yavuulsan sudalgaa [Dán mongolisták által végzett néprajzi kutatások]. In: CHULUUN, S. – TSERENKHAND, G. (red.): *Mongol ugsaatan sudlaliin tüükhen toim* [A mongol néprajzkutatás történeti áttekintése]. 199–206. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi, Tüükh, Ugsaatnii züin Khüreelen.

NATTIER, Jan – KRUEGER, John R.

- 1981 The Black Faith or Shamanism among the Mongols. Dorji Banzarov. *Mongolian Studies*, 7, 53–91.

NYAMBUU, Kh.

- 1976 *Onoogin mongol yos* [A mai mongol szokások]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.
 1982 Orchiin tsagiin ugsaatnii yavts ba socialist aj akhui [A modern etnikai fejlődés és a szocialista gazdaság]. *Ugsaatan Sudlal*, 8, 88–117.

OTGONBAATAR, B.

- 2009 *Mongolchuudiin orshuulgiin zan üil. (XX. zuun.)* [A mongolok temetkezési szokásai. 20. század]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

POZDNEYEV, A. M.

- 1971 *Mongolia and the Mongols*. KRUEGER, J. R. (ed.). (Ural Altaic Series Vol. 61.) Bloomington, Indiana University.

PÜREV, O.

- 2002 *Mongol böögiin shashin* [A mongol „sámán vallás”]. Ulaanbaatar, Admon.
 2003 *Mongol böögiin shashnii ner tom ’yoonii tailbar tol’* [A mongol „sámán vallás” kifejezéseinek jegyzéke]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi, Tüükh, Arkheologiiin Khüreelen.

RINCHEN, B. (red.)

- 1968 *Mongol Ard Ulsiin Khamnigan aialguu* [A hamnigan nyelvjárás a Mongol Népköztársaságban]. Ulaanbaatar, BNMAU Shinjlekh Ukhaanii Akademi.
 1979 *Mongol Ard Ulsiin Ugsaatnii Sudlal, Khelnii Shinjleliin Atlas* [A Mongol Népköztársaság néprajzi és nyelvi atlasza]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

RÓNA-TAS András

- 1972 The Birth of Modern Anthropology in Mongolia. *The Mongolian Society Bulletin*, 11, 1, 5–12.

SALÁT Gergely

- 2023 Kína és Magyarország a Szent István-i államalapítástól napjainkig. *Passages: Az Orient Projekt Magyar–Ázsiai Kapcsolattörténeti Platform Évkönyve*, 1, 267–297. <https://doi.org/10.59608/pas2023a019.00>

SÁRKÖZI Ildikó Gyöngyvér

- 2024 Rejtett párbeszéddek. Az antropológia történetéről, a bennszülött kutatókról és a terepmunkáról Kínában. *Ethno-Lore: A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve*, XLI, 249–292. <https://doi.org/10.58449/EL.2024.09>

SEBŐK Imre

- 1916 *A sárga kérdés*. Budapest, Lampel R. Könyvkereskedése.
1917a A fehérlóáldozat I. *Turán*, 8–9, 373–401.
1917b A fehérlóáldozat II. *Turán*, 10, 426–447.

SZILÁGYI Zsolt

- 2019 Egy 20. századi mongol diktátor, Khorloogiin Choibalsan reprezentációja. A mongol emlékezetpolitika mint konstrukció. *Ethno-Lore: a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve*, XXXVI, 277–302.
2021 *Magyar–mongol kapcsolatok a politikai átalakulások után*. (PEACH Műhelytanulmányok 27.) Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Nemzetközi és Politikatudományi Intézet Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport Pázmány East Asia Club, Hungary (PEACH). https://btk.ppke.hu/storage/tiny_mce/uploads/PEACH-muhelytanulmanyok/peach_wp_27_szilagyi_magyar_mongol.pdf?u=1bPhTb (letöltés ideje: 2024. november 6.)
2024a *Kánságtól a köztársaságig. Mongólia modern története a mandzsu kortól napjainkig*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
2024b Földes László 1967-es mongóliai terepmunkája. *Ethnographia*, 135, 3, 531–544.

TELEKI Krisztina

- 2014 Monastic sites visited by A. M Pozdneev during his second trip to Mongolia (1892–1893). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 73, 4, 337–361. <https://doi.org/10.1556/aorient.67.2014.3.7>

TSERENKHAND, G.

- 1972 *Khödöö aj akhui negdelch malchdiin örkh, ger akhuin* [A szocialista kollektívákban élő pásztorok háztartásai]. Ulaanbaatar, Mongoliin Shinjlekh Ukhaanii Akademi.

TSERENKHAND, G. – MARALMAA, H.

- 2020 Mongoliin ugsaantii züi sudalгаа ба орчин үе [A mongol néprajztudomány napjainkban]. *Mongolovedenie*, 12, 3, 468–480.

TSEVEEN, J.

- 1997 [1934] Tseveen, J.: *Tüüвер зокхиолууд: Darkhad, Khövsgöl нууриин урианхай, khoton, bayad, өөлд, myangat, zakhchin, torguud, khoshuud, tsakhar, dar'ganga, altain урианхай, khasag, khamnigan nariin үндес байдлиин товч өгүүлел* [Tseveen, J.: Válogatott művek. Darhat, Khövsgöl-vidéki urjanhai, hoton, bajit, ölot, mjangat, dzahcsin, torgut, hosut, cahar, dariganga, altaji urjanhai, hasag, hamnigan népcsoportok eredetének és állapotának rövid leírása]. Ulaanbaatar, Ulsiin Khevreliin Gazar.

TULISOW, Jerzy – INOUE, Osamu – BAREJA-STARZYŃSKA, Agata – DZIURZYŃSKA, Ewa (eds.)

2012 *In the Heart of Mongolia. 100th Anniversary of W. Kotwicz's expedition to Mongolia 1912*. Krakow, Polish Academy of Arts and Science.

ULYMHZHEV, D.

1993 Dorzhi Banzarov – the First Buryat. *Mongolian Studies*, 16, 55–57.

ZICHY Ágost

1877 Utazás Pekingből a mongol sivatagon át Urgába. *Földrajzi Közlemények*, 5, 8–37.

ZICHY Mihály (szerk.)

2013 *Gróf Zichy József utazásai I. Ázsiai útinapló 1975–1876*. Budapest, Széphalom Könyvműhely – Országos Széchenyi Könyvtár.

ZSOLT SZILÁGYI

LET'S LOOK AT THE NOMADS! A BRIEF OVERVIEW OF THE HISTORY OF MONGOLIAN ETHNOGRAPHIC RESEARCH

This study aims to provide a comprehensive overview of the major turning points that determined the development of the institutional system of scientific research, the emergence of professional scholarship, and thus the emergence of ethnography as a scientific discipline in Mongolia, which became independent in the second half of the 20th century but could not be considered independent until the last decade of the century. The article focuses specifically on the history of ethnographic research in Mongolia and cannot undertake a detailed presentation of the entire spectrum of international Mongolistics or ethnological and anthropological research on Mongolians and Mongolia. The source material for this summary is provided by the author's own research experiences, his participation in scientific-historical research in Mongolia over the last five years or so, as well as conversations with those who have been instrumental in establishing the institutional and methodological framework of modern Mongolian ethnographic research. In addition to a summary of the history of the discipline, the article briefly outlines the institutional context and draws attention to the role of the discipline in the redefinition of Mongolian national identity.

Keywords: Mongolian ethnographic research, history of science, Mongolian studies, identity, memory politics